

PREVODI

Dr HALIL INALCIK

PITANJE SEGEDINSKOG MIRA I KRIZA TURSKE DRŽAVE 1444. GODINE*

Potpisivanjem unije između istočne i zapadne crkve na koncilu u Firenci 1439. godine u prisustvu vizantijskog cara Jovana Paleologa VIII primljeno je u Osmanskoj Imperiji sa velikom uznemirenošću. Čim se car vratio u Carigrad, sultan je odmah poslao svoje izaslanike i zatražio garancije¹. Međutim, u Firenci je već tada bio stvoren plan o krstaškom ratu protiv Osmanlija, i to s mora i s kopna. Carev komornik J. Torzello² je tada napisao ovo: »Razmatra se situacija i problem Rumelije i, kao što sam rekao, ako dođe (krstaška) vojska, moglo bi se, uz božju pomoć, sve riješiti u roku od mjesec dana. Po zauzimanju Rumelije, takođe u roku od mjesec dana, mogla bi biti oslobođena i Sveta zemlja« Savremeni turski izvori *Gazavat* i *Fetihnama* Varne koja je upućena egipatskom sultanu, smatraju koncil u Firenci kao početak krize. S druge strane, naklonost srpskog despota Đurđa Brankovića prema Mađarima počev od 1435. godine poremetila je na ovom području ravnotežu uspostavljenu poslije smrti Stevana Lazarevića 1427. godine, zbog čega je među Osmanlijama prevladala politika da se Srbija priključi silom, ratom. Stupanje u vladu Fadlallaha³, koji je bio vatreni zagovornik rata⁴, i pohod Murata II protiv Mađara iste godine, odraz su ove promjene politike. Srbija je postepeno, nizom vojnih pohoda, u roku od tri godine, gotovo sasvim okupirana i despot je bio prisiljen da pobjegne u Mađarsku i da se tamo skloni. Godine 1440. pokušao je Murat II da zauzme Beograd, koji se još od smrti Stevana Lazarevića nalazio pod mađarskom vlašću, ali se s pohoda vratio ne mogavši postići nikakav uspjeh.

Janko Hunjadi, koji je 1442. godine u Transilvaniji strahovito potukao prvo krajišnika Mezd-bega, a zatim rumelijskog beglerbega Šehabeddin Šahin-pašu, prešao je u jesen sljedeće godine u protunapad; mađarsko-poljski kralj Vladislav je zajedno sa srpskim despotom Đurđem Brankovićem provalio na Balkan, osvojio Sofiju i prodro do balkanskih klanaca-prolaza za dolinu rijeke Marice. Sultan Murat, koji se tek bio vratio sa svog pohoda na karamanski beyluk s mukom je uspio da zau-

* S turskog preveo E. Kovačević.

¹ Vidi Ducas, *bonsko izd.*, str. 215.

² B. de La Broquière, *Voyage d'Outremer*, Ch. Scheferovo izdanje,

Paris 1892, str. 265—266.

³ Oruc (Fr. Babingerovo izdanje, Hannover, 1925) str. 51.

⁴ Ducas, str. 208.

stavi ovu invaziju u klancu Zlatici. Ovaj smioni pohod gurnuo je tursku državu u veoma tešku krizu i stvorio opšte uvjerenje da će Turci u vrlo bliskoj budućnosti biti potpuno istisnuti sa Balkana. Septembra 1444. godine, kada je krstaška vojska ponovo prešla Dunav, papa Eugen IV pisao je da ne može naći riječi kojom bi izrazio svoju radost što se situacija razvila do tog stepena i što više nema nikakve sumnje da će Turci biti izbačeni iz Evrope⁵. I savremeni grčki historičar Halkokondil⁶ je smatrao da će sada mnogi lokalni feudalski koji su otjerani sa svojih posjeda na Balkanu brzo stupiti u akciju radi ponovnog zauzimanja posjeda svojih predaka. Čak je svaki saveznik bio zaokupljen planiranjem koji će dio teritorija zauzeti nakon okupacije Rumelije⁷. U državi, pak, kriza vlasti, koja je nastala povlačenjem Murata II sa prijestola, vremenski se podudara sa stvarnim rasulom u Rumeliji. Sve ove nevolje su iščezle pobjedom postignutom kod Varne.

U stvari, nije ispravno da se opstanak osmanske države, koja je u prvom periodu svoje historije uvijek bila u stanju da uspješno prebrodi toliko teška iskušenja, pripisuje samo, manje-više, slučajnim ratnim uspjesima. Potrebno je stalno voditi računa o zdravoj društveno-političkoj strukturi, koja je omogućila da se država ponovo oporavi poslije ankarškog poraza⁸. I pored toga, 1444. godina je historijska prekretnica. Ne samo za osmansku historiju, ovaj događaj, kao što je tačno utvrdio Halecki⁹, ima veliki značaj i za opštu historiju Evrope.

Iako je do sada objavljen priličan broj studija, koje se odnose na ovaj veliki historijski događaj, u njima su, ponekad, o fundamentalnim tačkama iznesene oprečne konstatacije.

Stanovište zasnovano na predanju koje u temeljnim postavkama potiče od Dlugosza — velikog poljskog historičara XV stoljeća — i koje je opšte usvojeno, u glavnim crtama izgleda ovako¹⁰: poljsko-mađarski kralj Vladislav⁶, spremajući se na novu vojnu odmah poslije svoga pohoda u zimu 1443. godine, prihvatio je od Turaka veoma povoljne uslove mira. Turci su, da bi zaključili mir, pristali da despotu Đurđu Brankoviću¹¹ povrate njegov beyluk i oba zarobljena sina. Despot je s velikim zadovoljstvom prihvatio ove povoljne uslove. Da bi pridobio za svoj stav Janka Hunjadija¹² napravio je s njim sporazum. Prema tom sporazumu Hunjadi će se truditi da bude potvrđen ugovor koji će despotu vratiti njegove posjede; za uzvrat despot će se, u korist Hunjadija, odreći

⁵ Raynaldi — Laderchius, *Annales ecclesiastici*, Bar-le-Duc, 1874, sv. 29, str. 417-418; Zinkeisen, *GOR*, I, 675.

⁶ Chalkokondyles, 324.

⁷ N. Jorga, *GOR*, I, str. 436; D. Angyal, *Die diplomatische Vorbereitung der Schlacht von Varna (1444)*, Ungarische Rundschau, II, 3. sv. (1913), str. 522.

⁸ Zaseda vidi *Belleten* br. 42 (1947), str. 341-345.

⁹ *The Crusade of Varna, a discussion of controversial problems*, New York 1943, str. 5.

¹⁰ Zinkeisen, *GOR*, I, str. 622-629, 649-705.

¹¹ Turske historije nazivaju ga Vilko-oglu, po imenu njegovog oca Vilka (Vuk), vidi, npr. Nešri (Fr. Taeschnerovo izdanje, *Cihannüma*, Leipzig 1951, str. 172).

¹² Pažnju privlači ime Yankul يا نكول koje se za njega upotrebljava u popisnom defteru iz Fatihovog vremena (Belediye Küt. Cevdet yazma. 0.90 H. 859 t. Vidin defteri). U jednoj anonimnoj historiji (*Tevârih-i âl-i Osman*) Üniverzite küt. yazm T. 3704,64 b) dolazi u obliku يتقول .

svojih posjeda u Ugarskoj¹³. Poslije sporazuma između Hunjadija i despota sa sultanovim izaslanicima, kralj je pozvan u Segedin. Ovamo su došli i osmanski delegati. Kralj je prihvatio mirovni ugovor početkom avgusta i potvrdio ga službenom zakletvom. Međutim, kasnije je saznao da krstaška flota plovi prema Bosforu; ubijedili su ga da je sultan Murat sa čitavom svojom vojskom prešao u Anadoliju i da je angažovan u borbi protiv Karaman-oğlua; da će mu ova flota onemogućiti povratak u Rumeliju; da će malim snagama biti moguće osvojiti Balkan i da je, na osnovu svega toga, izvanredna prilika da kralj, poštujući svoje obećanje dato hrišćanskim državama, smjesta krene u pohod. Jedno drugo pismo, koje je kralj dobio od vizantijskog cara, koji je bio istog ubjeđenja, pokrenuo je papinog izaslanika i neumornog podstrekivača krstaškog rata — kardinal-legata Julija Cesarinija. Postojalo je, doista, opšte uvjerenje da je na kraju ovog poduhvata izbacivanje Turaka sa Balkanskog poluostrva došlo u lako ostvarljivu fazu. U takvoj atmosferi Cesarini je nagovorio kralja i mađarske velikaše da prekrše mir i pogaze zakletve. Govorio je da ne treba sklapati nikakav ugovor sa muslimanima bez papine saglasnosti i oslobodio ih je zakletvi. I Hunjadi, koji je u početku, navodno, bio protiv takve odluke, najzad se pokorio većini. Njemu je bilo obećano kraljevstvo u Bugarskoj. Proglasom (beyannamom), koji je izdao u Segedinu 4. avgusta, kralj je stavio van snage ranije sklopljene i zakletvom potvrđene ugovore i prisegnuo da će 1. septembra s vojskom preći Dunav. Iako su Turci u potpunosti ispunili sve preuzete obaveze, kralj je pogazio svoju zakletvu i kod Varne poginuo.

Stari istoričari lako su padali u zabludu prihvativši smrt mađarskog kralja i nesreću, koju je ona donijela hrišćanstvu, kao kaznu za gaženje zakletve. Ovakvo tumačenje je kod nekih modernih istoričara pobudilo opravdanu sumnju. Godine 1900. poljski istoričar Antoni Prochaska je, osporavajući do tada utvrđeno stanovište, zasnovano na predanju, pisao da u Segedinu nije ni bio sklopljen nikakav ugovor od strane kralja, pa prema tome ne može biti govora ni o davanju ili gaženju neke zakletve.

On je upozorio na činjenicu da Andreas de Palatio — koji se 1444. godine nalazio na dvoru mađarskog kralja i tako pratio situaciju iz neposredne blizine i, šest mjeseci poslije sukoba kod Varne ostavio dva izvještaja o tom događaju — ne daje nikakvog povoda da bi se moglo naslutiti da je u Segedinu bio potpisan neki sporazum. Oslanjajući se na te izvještaje on pretpostavlja da su despot i Hunjadi, mjesec dana prije segedinske konferencije, »ne konsultirajući kralja« (rege inconsulto) sklopili jedan ugovor¹⁴. dokazivao je da se otvorena izjava u segedinskom proglasu (beyannami) od 4. avgusta o storniranju zakletvom potvrđenih ugovora, može odnositi samo na jedan ovakav ugovor, a ni na što drugo. Drugi njegovi izvori, npr. pismo koje je poslao vizantijski car iz Mistre 30. avgusta, daju, ako ih ispituje sa ovog novog aspekta, pozitivne rezultate. Zato je Prochaska, u svojoj tvrdnji da je prije segedinske konferencije postojao ugovoreni sporazum, bio na sasvim ispravnom putu¹⁵.

¹³ O ovom sporazumu vidi Halecki, str. 32, bilj. 2.

¹⁴ Chalkokondyles (str. 317) je govorio o jednom nacrtnu zaključenom prije Segedina.

¹⁵ A. Prochaska, *Kritičke zabilješke o porazu kod Varne*, (poljski), Rozprawy Wydziału historyczno-filozoficznego, vol. 39, 1-60.

Da je u Jedrenu 12. juna 1444. godine bio zaista ostvaren ovakav sporazum, danas se može sigurno dokazati pomoću novih dokumenata koji su se pojavili.

Prema Dabrovskom¹⁶, i ova nova tvrdnja proizišla je iz nastojanja da se rehabilituje poljski kralj. Bez obzira na razlog, protiv nove teze ustali su mnogi na čelu s mađarskim istoričarima. F. Pappée — specijalista za ovu epohu poljske istorije, B. Stachoń, koji je napisao jedno djelo o tursko-poljskim odnosima i, konačno, L. Kolankovski, koji je izdao svoje posljednje djelo — važnu sintezu vremena Jagelovića u Poljskoj — nisu potvrdili ovu Prochaskinu tvrdnju. I N. Jorga, iako je ranije usvajao Prochaskino stanovište¹⁷, kasnije je, u jednom djelu koje je objavio 1937. godine¹⁸ prihvatio ponovo stanovište zasnovano na legendi. Na taj način nova teza se nije mogla održati niti su je prihvatili istoričari koji se veoma savjesno bave istorijom ove epohe. Međutim, poznati poljski istoričar O. Halecki, koji odavno usvaja stanovište tradicije, ponovo je, počev od 1937. godine, sa još većom sigurnošću počeo da iznosi Prochaskinu tezu¹⁹. Iako je iste godine rumunjski istoričar Fr. Pall, koji je izdao Cyriacusova pisma, potvrdio stanovište tradicije, O. Halecki je, ispitujući ovaj novi materijal na drugi način, nastojao da raširi Prochaskinu tezu²⁰. Rezultati ovih ispitivanja na osnovu novih dokumenata, uprkos pobijanju od strane Fr. Palla²¹ i mađarskih istoričara, koji se bave ovim periodom, prošireni su i prihvaćeni²². Kako je sada potpuno izvjesno da je 12. juna u Jedrenu bio potpisan jedan ugovor sa sultanom, Prochaskina hipoteza je osnažena u jednoj svojoj važnoj postavci. U docnijem izlaganju imaćemo prilike da do u detalje raščlanimo tvrdnje istoričara Haleckog. U novije vrijeme poznati orijentalista Fr. Babinger u svojoj važnoj raspravi koja ispituje istu epohu, u osnovnim tačkama ponavlja Haleckijeve²³ tvrdnje, mada smatra da nisu dokazane. Na kraju, posljednji put, jedan drugi Poljak — Dabrovski — specijalista za Vladislavljevu epohu — kritikujući Haleckijeve hipoteze, nastoji da dokaže da su mnoga mjesta u novim dokumentima pogrešno protumačena i brani staru tezu²⁴. Problem je tako ponovo uzvitlao žučnu diskusiju u naučnom svijetu.

¹⁶ J. Dabrovski, *L'année 1444*, Bulletin Inter. de l'Académie polonaise des sciences et des Lett., Classe d'hist. et de philos., Cracovie 1952, str. 3.

¹⁷ GOR, I, 439.

¹⁸ *Hist. des Roumaines et de la Romanité orientale*, IV, Bukurešt, 1937, str. 95.

¹⁹ Vidi njegovo posljednje djelo *The Crusade of Varna*, str. 8. Samo Halecki, oslanjajući se na posljednja ispitivanja izjavljuje da ne može usvojiti Prochaskine tvrdnje kojima se Hunjadi čini odgovornim za poraz pod Varnom.

²⁰ Najprije, *La Croisade de Varna*, Bulletin of the Inter. Comm. of Hist. Sciences, br. 45 (Nov. 1938), str. 485-495.

²¹ *Autour de la Croisade de Varna, la question de la paix de Szeged*, Acad. Roum. Bull. de la section hist. sv. XXII 2 (1941), 144-158, i, *Un moment décisif de l'histoire du Sud-Est européen: La croisade de Varna*, Balcania VII 1, str. 102-120.

²² U posljednjem djelu J. K. Birgea (*A guide to Turkish Area Studies*, Washington 1949, str. 190) koje ima karakter vodiča, ponovljeno je Haleckijevo stanovište.

²³ *Von Amurath zu Amurath, Vor- und Nachspiel der Schlacht bei Varna* (1444), Oriens vol. 3, Br. 2 (1950), str. 233-234.

²⁴ Dabrovski, spom. rad. On je još ranije objavio kapitalno djelo o Vladislavljevom kraljevanju u Mađarskoj: *Wladyslaw Jagiellończyk na Węgrzech* (1440-1444), Varšava 1922.

Otkrivanje Cyriacusovih dokumenata sigurno je otvorilo novu stranicu u ovim ispitivanjima. Ovdje je potrebno ukratko iznijeti obavještenja o nastanku ovih novih dokumenata koji osvjetljavaju nepoznate stranice krize proistekle bitkom kod Varne, koja se dogodila 1444. godine.

Cyriacus d' Ancona (Cariaco Pizzicolti) (1391-1455?) — prilično poznati humanista i svjetski putnik, zagrijan za djela klasične epohe, bio je, godine 1444., po svoj prilici neslužbeno, poslan od strane pape na Istok da bi sakupio obavještenja o situaciji²⁵. Njega, kao i mnoge druge koji su privrženi papskoj politici, vidimo kako danonoćno upinje sve snage na organizovanju novog krstaškog pohoda. Još početkom oktobra 1443. godine²⁶, bio je primljen u audijenciju kod kralja zajedno sa poslanikom Theodorom Karystenosom. Njega je vizantijski car poslao da posjeti napuljskog kralja Alfonza V u njegovom boravištu blizu mjesta Ascoli. Vizantijski predstavnik je tražio pomoć protiv Osmanlija, a Cyriacus je, objašnjavajući važnost pohoda koji su preduzeli Mađari, nagovarao kralja da se angažuje. Na ovom sastanku kome je prisustvovao i papin predstavnik, Alfons V je obećao da će poslati svoju mornaricu, kako je ranije ugovorio sa papom Eugenom IV²⁷. Kasnije je Cyriacus krenuo prema Carigradu da posjeti Jovana Paleologa VIII. Videći u Moreji, na svom putu u Carigrad kako se careva braća despoti Teodor i Konstantin spremaju protiv Osmanlija, Cyriacus im šalje ohrabrujuća pisma. Kasnije je odustao od namjere da ide u Carigrad i na ostrvu Hiosu priključio se đenovežanskom poslaniku Francescou Drapperiou²⁸, koji je upravo polazio u Jedrene (1. aprila 1444. g.). U njegovoj pratnji, 22. maja, bio je primljen u audijenciju kod sultana Murata II. O ovom službenom prijemu postoji jedno njegovo pismo. Spremajući se da iz Jedrena krene u Carigrad, saznao je da je na putu jedna mađarska delegacija, pa je svoj boravak produžio. Ostavši u Jedrenu do sredine juna, pratio je pregovore i u pismima, koja je slao, opisao njihov tok. Takođe je uspio da pribavi kopije pisama koja su izmijenjali kralj Vladislav i Murat II. Iz Jedrena je 12. juna, kada je potpisan ugovor, uputio pismo Janku Hunjadiju²⁹, a zatim drugo pismo iz Carigrada 24. istog mjeseca. Vizantijski car je veoma lijepo primio Cyriacusa. Tamo je, 15. jula, bio pozvan u lov koji je priredio car; ukazane su mu počasti veće nego ostalim Italijanima. Upoznao je cara sa onim što je vidio u Jedrenu i nagovarao ga da onemogući potvrđivanje ugovora. Međutim, Cyriacus će ovdje, ipak, saznati za pobjedu kod Varne³⁰.

²⁵ Dabarovski, *L' année de 1444*, str. 12. Za osmansku istoriju važna je još i ranija Cyriacusova aktivnost. Vidi Fr. Pall, *Ciriaco d' Ancona e la Crociata contro i Turchi*, *Academie Roum., Bulletin de la sect. hist. XX* (Bukurešt 1938), str. 10-20.

²⁶ Dabrovski, spom. rad, str. 13; Pall, *Ciriaco*, str. 21-22.

²⁷ Up. Jorga, *GOR*, I, str. 437.

²⁸ O tome vidi Babinger, spom. rad 233, bilj. 13.

²⁹ Vidi Halecki, *The Crusade*, str. 80.

³⁰ O Cyriacusovoj aktivnosti poslije ovog vremena vidi Pall, *Ciriaco*, str. 48-54. O njegovim odnosima sa Mehmedom Osvajačem vidi E. Jacobs, *Cyriacus von Ancona und Mehmed II.*, *Byzantinische Zeitschrift*, sv. 30 (1929), 197-202; Fr. Babinger, *Mehmed II, der Eroberer und Italien*, *Byzantion*, XXI (1951), fasc. I. str. 131, 134-136.

Cyriacusova pisma, čiji je autor iz neposredne blizine i pažljivo pratio događaje u ljeto 1444. godine, donose autentične podatke o ovim događajima. Iz njih istovremeno saznajemo i o njegovim nastojanjima i težnjama. Ona takođe, osvjetljavaju ideje i stremljenja koja su u to vrijeme bila presudna u ovim područjima. Druge dokumente, koji su sačuvali ova Cyriacusova pisma i njihove kopije, nakon što ih je 1754. godine objavio J. D. Mansi³¹, kasnije je naučnom svijetu Fr. Pall predstavio kao novootkrivene³² i, najzad, njih je u svojoj redakciji i ponovnom izdanju sredio O. Halecki³³. Evo tih dokumenata onako kako ih je poređao Halecki.

1 — Pismo koje je Cyriacus poslao vizantijskom caru Jovanu VIII, krajem februara 1444. godine, iz Oresa (u Agribozu),

2 — Pismo koje je mađarsko-poljski kralj Vladislav poslao sultanu Muratu II, 24. aprila 1444. godine, iz Budima.

3 — Pismo od 22. maja 1444. godine koje je iz Jedrena poslao Cyriacus svome drugu A. Giustiniani — Bancau.

4 — Pismo koje je upravo 12. juna 1444. godine iz Jedrena poslao Cyriacus A. G. Bancau.

5 — Pismo koje je iz Jedrena 12. juna 1444. godine poslao sultan Murat II mađarsko-poljskom kralju Vladislavu.

6 — Cyriacusovo pismo upućeno Janku Hunjadiju iz Jedrena 12. juna 1444. godine.

7 — Cyriacusovo pismo upućeno A. G. Bancau iz Jedrena 18. juna 1444. godine.

8 — Cyriacusovo pismo upućeno Janku Hunjadiju iz Pere, 24. juna 1444. godine.

9 — Cyriacusova pisma od 12. i 19. septembra 1444. godine, upućena iz Carigrada kardinalu Juliju Cesariniju³⁴.

PRVI MIROVNI KONTAKTI

Potrebno je da odmah ukažemo na to da je, nakon što su objelodanjena Cyriacusova pisma, sigurno utvrđeno da je mađarski kralj, početkom juna, uputio u Jedrene jedno poslanstvo u misiji mira, i da su detalji ovih pregovora poznati. Kao što će se dalje vidjeti, ove podatke u potpunosti potvrđuje i novopronađeni turski izvor Gazavāt-i Sultan Murad (Sultan Muratovi ratovi). Ono što smo prije toga znali, može se rezimirati u sljedeće činjenice: U januaru 1444. godine, dok se kralj još nalazio u Srbiji, došao je jedan turski predstavnik i tražio da se utvrdi termin dolaska turske deputacije. Istovremeno je saopštio prve uslove za sklapanje mira (povraćanje Srbije Đurđu Brankoviću i oslobođanja iz zarobljeništva njegova dva sina). Ne znamo šta je kralj odgo-

³¹ Vidi Halecki, str. 80.

³² *Ciriaco d' Ancona e la crociata contro i Turchi*, spom. mjesto; posebno je štampano (Valenii-de-Munte 1937).

³³ *The Crusade*, str. 79 i dalje.

³⁴ Konistili smo turske prijevode ovih pisama koje je preveo profesor Hamit Dereli, na čemu smo mu zahvalni.

vorio. Poznato je samo to da je Mara, žena Murata II, šaljući u mjesecu martu jednog grčkog sveštenika svome ocu — srpskom despotu, obezbijedila nastavljanje pregovora. Posredstvom despota, kome su uslovi bili veoma povoljni, sveštenik je, u mjesecu aprilu, u Budimu, u sultanovo ime, upoznao mađarsku vladu sa uslovima za sklapanje mira³⁵. Osim ovog i jednog pisma vizantijskog cara, upućenog kralju 30. jula, i kraljevog segedinskog proglasa (beyanname) od 4. avgusta, ne postoji nikakav drugi siguran izvor. Na taj način Cyriacusova pisma osvjetljavaju period važnih mirovnih pregovora koji su tekli od aprila do avgusta.

Sada se, kao dopuna ovom, pojavio još jedan novi, samostalni izvor o ovom periodu. To je osmanlijska vekayinama za 1443-1444. godine. Ovo djelo pod naslovom Gazavat-i Sultan Murad, uz Cyriacusove dokumente, pomaže da mnogo bolje shvatimo pod kakvim su uslovima otvoreni jedrenski mirovni pregovori, upoznaje nas sa tokom pregovora i daje nove podatke, naročito o segedinskim pregovorima. Uskoro ćemo, uz saradnju dra Mevlut Oğuz, u cjelini objaviti ovu vekāyināmu — najvažniji izvor za ovu epohu osmanske istorije — koja je sve do sada bila potpuno nepoznata³⁶. U Dodatku donosimo doslovno odlomak koji se direktno odnosi na naš predmet. I Gazavat-i Sultan Murad, kao, bez sumnje, i sve ostale osmanlijske vekāyināme, treba da budu korišćene sa strogom kritičnošću. Ipak, upoređivanjem njenog sadržaja sa Cyriacusovim pismima, odmah se vidi da osmanlijska verzija sadrži važne pojedinosti (vidi Dodatak br. 1).

Prije svega, da li je, kao što je zapisano u Gazavatu, u Beogradu održan sastanak na koji je kralj pozvao »sve svoje banove i hercege«? U drugim izvorima ne postoji nikakva aluzija koja bi se na ovo odnosila. Ali, kao što znamo, u mjesecima martu — aprilu, kada se u Budimu nalazio grčki sveštenik, kojega je Mara poslala iz Jedrena, bio je sazvan mađarski sabor koji je razmatrao probleme mira i rata³⁷. Sastanak o kojemu govori Gazavat, bez sumnje je budimski sabor. Iz istoga se izvora nedvosmisleno saznaje da su, posredstvom despota, vođeni i neslužbeni mirovni pregovori. S druge, pak, strane, kao što smo ranije istakli³⁸, zapadni izvori iznose da je u januaru, dok se kralj još nalazio u Srbiji, došao jedan sultanov čovjek i saopštio prve uslove mira. Moguće je da su u Gazavatu budimski pregovori pomiješani sa akcijom ostvarenom u Beogradu³⁹. Po svemu sudeći, prvi kontakti su uspostavljeni sa despotom, koji je bio sultanov punac, te su Osmanlije prihvatili i povraćanje beyluka i dvojice zarobljenih sinova — što je tražio despot — kao osnovu mirovnih pregovora, pod uslovom da despot prizna njihovu vrhovnu vlast. Sa sigurnošću se može pretpostaviti da se despot, koji je sa osmanskim dvorom i krajišnicima imao tijesan kontakt, poslužio izvjesnim sredstvima. Ovdje je vrijedno zabilježiti naročito Nešrijeve navode⁴⁰ koji kazuju da je despot dao »bezbrojne poklone« rumelijskom beglerbegu (u to vrijeme na ovaj položaj bio je ponovo doveden stari

³⁵ O svemu ovom vidi bibliografiju (str. 13. bilj. 20) koju daje O. Haclecki.

³⁶ H. Inalcik — M. Oğuz, *Yeni bulunmuş bir Gazavat-i Sultan Murad*, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. mecmu-asi, sv. VII, br. 2, str. 481-495.

³⁷ Dabrovski, spom. rad, str. 41.

³⁸ Vidi Babinger, 232.

³⁹ Kralj je zaista došao u januaru (vidi Babinger, spom. rad, str. 231).

⁴⁰ Nešri, 172.

rumelijski beglerbeg Šehabeddin Šahin-paša na mjesto vezira Kasim-paše). Kad Halkokondil⁴¹ govori da je prvi put mirovne prijedloge sultanu podnio despot, vjerovatno je u pravu. Docnije ćemo posebno razmotriti osnovne faktore koji su naveli turske državnike na ovakvu ideju o miru. Ukažimo ovdje samo još i na to da su Osmanlije, u cilju osiguranja istinskog mira, vjerovatno tražili da službeno budu zastupljeni i mađarski kralj i Janko Hunjadi.

Bez sumnje, pojedinosti koje Gazavat daje o beogradskoj (budimskoj) konferenciji su značajne. Tamo se ističu naročito ove tačke:

- 1 — Kralj i Hunjadi odlučuju da produže rat.
- 2 — Despot je pristalica mira pod uslovom da se Mahmud Čelebi oslobodi iz zarobljeništva i da budu povraćeni Smederevo i Golubac.
- 3 — Despot je nagovorio kralja i Hunjadija da, poštujući ove principe, sva trojica uzmu učešća u ovim mirovnim pregovorima.
- 4 — Ovi su mirovni pregovori u suštini prihvaćeni kao metod zavaravanja, jer je hrišćanska vojska, u poređenju sa osmanlijskom, mogla biti spremna tek kasnije.
- 5 — Kralj, Hunjadi i despot odlučili su da pošalju izaslanike u Jedrene.

Može se pretpostaviti da su osmanlijske vlasti, pomoću svojih predstavnika ili uhoda, koje su tamo uputili, pribavile obavještenja o ovom vijećanju budimskog sabora⁴³. Kasnije diskusije i događaji u suštini će potpuno potvrditi ove postavke koje su navedene u Gazavatu. Tako ovaj novi izvor baca novo svjetlo na niz pitanja koje zapadni izvori nisu mogli da definitivno riješe.

Prva akcija kod mađarskog kralja treba da je ostvarena od strane Osmanlija najprije posredstvom despota. Osmanlijske verzije, zasnovane na predanju, koje se odnosi na mir⁴⁴ uzimaju u prvi plan čin oslobađanja Mahmuda Čelebija koji je pao u ropstvo u sukobu kod Zlatice. Čim se je sultan povratio u Jedrene — stoji u važnoj zabilješci kod Nešrija⁴⁵ — sestra ga je plaćujući mnogo molila da joj izbavi muža iz zarobljeništva, i to je na njega jako djelovalo. Grčki sveštenik koga je u martu 1444.

⁴¹ Bonsko izdanje, str. 316. Prema ovom izdanju despot je poslao sultanu jednog izaslanika i pošto je dobio obećanje da će se njegovim molbama udovoljiti trudio se da privoli kralja; Sadeddin, I, 371.

⁴³ Možda i putem Bizantije, vidi naprijed, ono što je despot govorio da bi kralja privolio na mir veoma je slično u Gazavatu i kod Halkokondila (str. 316).

⁴⁴ O ovim verzijama i njihovoj međusobnoj vezi vidi H. Inalciuk — M. Oğuz, *Yeni bulunmuş bir Gazavat-i Sultan Murad*, str. 484-487.

⁴⁵ Ovaj tekst uzimamo doslovno iz Taeschnerovog litografskog izdanja (*Gihannüma*, I, Leipzig, 1951, str.

۱۷۲):

«ولق اوغلی روم ایلی بکلرینه بی قیاس
عطارلر ایذب خونکاری صلحه راضی اندلر
خونکار ولق اوغله نه اقلیمینی وردی فلوری
همتیله ودخی ولق اوغلتک آکی اوغلی توقات
حبسندن چقرب نه اتاسنه کندردی اما کوزلرینه
میل چکلمشدی سلطان مراد ادرنه مه کلچک
قز قردشی که محمود چلبینک خانونیدی ماتم
صورتنده کلب خونکارک الن اوپ تضرع
ایذب خونکارک اوزی کوینب محمود چلبی
صانون الدی»

godine poslala Mara, došao je pod izgovorom da razgovara o otkupnini⁴⁶. U svakom slučaju Osmanlije su vrlo rano poduzeli akciju radi izbjavljanja iz zarobljeništva Džandarli Mahmud-čelebija i ovaj slučaj se istovremeno smatra povodom za otvaranje mirovnih pregovora. Činjenica da je Mahmud upućen u Jedrene istovremeno sa izaslanicima, koji su došli radi utvrđivanja principa definitivnog mira⁴⁷, ne ostavlja nikakvu sumnju o osmanlijskoj diplomatskoj djelatnosti i njenom karakteru, koja je obavljena prije ovog datuma. U stvari, Mahmud Čelebi je od strane saveznika bio predat despotu na čuvanje.

Vidi se da je Despot odigrao glavnu ulogu u otvaranju mirovnih pregovora sa Mađarskom. Da bi privolio i mađarskog kralja, koji je bio istovremeno njegov saveznik i zaštitnik da ovo prihvati, despot je bio prisiljen da obuzda njegove ratničke sklonosti⁴⁸. U neposrednoj vezi sa ovim pitanjem je i kasnije sklapanje sporazuma sa Hunjadijem, u Aradu 3. jula 1444. godine, na osnovu kojeg je despot, od svojih posjeda u Mađarskoj, poklonio Hunjadiju zamak Vilagoš sa više od 120 sela i mjesta u njegovoj okolini. Prema legendi koja potiče od Dlugosza⁴⁹, ovi su posljednji predati Hunjadiju da bi kod kralja podupro mirovne pregovore, koji su za despota bili toliko korisni. Na ovaj je način Hunjadi dobio svoj dio za rat s Turcima⁵⁰. Konačno, iz pisma, koje je vizantijski car uputio Vladislavu 30. jula⁵¹, vidi se da su despot i Hunjadi ubijedili kralja da se upusti u mirovne pregovore i zato su raspravljali o povoljnoj situaciji koja će nastati, naročito sultanovim prelaskom na anadolsku obalu poslije mirovnog sporazuma⁵². (Despot je zahvaljujući svojim posjedima u Mađarskoj sudjelovao u saboru kao magnat). Očito je da sve ove pojedinosti o budimskoj konferenciji potvrđuju podatke koje daje Gazavat, i na taj način hipoteze dobivaju još sigurniju osnovu. I pored toga, prema Haleckom koji u ovoj tački pobija Dlugosza⁵³, »vitez hrišćanstva« Hunjadi se, iz taktičkih razloga, privremeno složio sa despotovim pogledima o miru. Poznato je takođe da je on stupao u akciju u jesen, u periodu kada su Turci vojnički bili najslabiji. Vidi se da kasnije Hunjadijevo držanje potvrđuje ovu taktiku. I prema Gazavatu se može vidjeti da je bilo potrebno dobiti na vremenu da bi se mogla sakupiti hrišćanska vojska. S druge strane, mir bi omogućio Muratu II da povuče sve svoje snage iz Rumelije i da pređe u Anadoliju. Tada bi hrišćanska mornarica mogla da presiječe moreuz i Balkan bi lako mogao biti okupiran. Savezničke ratne operacije koje su rezultirale bitkom kod Varne,

⁴⁶ Dabrovski, spom. rad, str. 16. Pall, *Ciriaco*, 27.

⁴⁷ *Gazavat* 29 a.

⁴⁸ Up. Chalkokondyles, str. 316.

⁴⁹ V. Zinkeisen, I, 623-624.

⁵⁰ Ovo »mito«, zato što bi bacilo ljagu na ugled Hunjadija koji se smatra junakom hrišćanstva, tumačeno je kao naknada za ratne izdatke (Dabrovski), ili kao ohrabrenje, podsticaj Hunjadiju za rat koji će se uskoro poduzeti. Prema Haleckom (str. 32-35), poslije potpisivanja ugovora sa sultanom 12. juna u Jedrenu, despotu je, da bi kralja privolio da ga ratifikuje, bila neophodna Hu-

njadijeva pomoć. S tim ciljem on je i učinio ovaj poklon. Međutim, prema podacima koje donosi Gazavat, još onda kada su u Budim stigli prvi mirovni prijedlozi, despot je bio prisiljen da Hunjadija, koji je bio pristalica rata, pridobije za svoj cilj — mir. Po svoj prilici Hunjadiju su veća tada obećani posjedi koji su mu poklonjeni. Uporedi, takođe Jireček-Radonjić, *Istorija Srba*, I, Beograd, 1952, str. 369.

⁵¹ Vidi naprijed!

⁵² Halecki str. 34.

⁵³ *The Crusade*, str. 34-35.

planirane su potpuno baš u ovom smislu. Prema Haleckom, ova iskusna vojska, koja je ostvarila blistave pobjede nad Osmanlijama, nije trebalo da propusti priliku da za svoje ratne ciljeve ne iskoristi spremnost za mir koja je postojala kod Turaka. Stvarno, jedan dokumenat od 20. jula pokazuje da je Hunjadi s druge strane zbilja nastavljao sa ratnim pripremama⁵⁴. Hunjadi je, zahvaljujući svom velikom ugledu i odlučujućem mjestu u borbi sa Turcima, po svoj prilici učinio da i kralj usvoji ovu pogrešnu, dvoličnu politiku. Cyriacus kasnije, u pismu koje je napisao poslije potpisivanja mirovnog ugovora u Jedrenu 12. juna, otvoreno izražava ovu istu taktiku preporučujući Hunjadiju da se ovaj ugovor definitivno ne potvrdi, da se iskoristi povoljna situacija, koja nastaje sultanovim prelaskom u Anadoliju i da se odmah krene na krstašku vojnu⁵⁵. Izgleda da su svi njihovi mirovni pregovori kao i mir, kako je napisano u Gazavatu, bili taktički potezi onih koji su htjeli Osamlijama da zadaju posljednji udarac koristeći se njihovom kritičnom situacijom. Samo je despot, bez sumnje, drukčije rezenovao jer je, u slučaju krstaške pobjede uvidio mogućnost, ne samo da ne dobije ništa nego i da potpadne pod tešku vrhovnu vlast katoličkih Mađara. Ukratko, upoređivanje pojedinosti o ovom događaju koje se nalaze u Gazavatu sa zapadnim izvorima govori da je despot bio glavni činilac i najaktivniji faktor u otvaranju mirovnih pregovora između dve strane. Kralj i dio domaćeg plemstva, a vjerovatno i Hunjadi, zahvaćeni opštim oduševljenjem krstaštva rasplamsavanog posljednjom pobjedom nad Turcima i stalno podstrekivani i pod sugestijom papstva — mislili su da ponovo započnu rat čim se za to ukaže prilika. Na despotovo insistiranje kralj je, imajući pred očima neke taktičke koristi, privremeno pristao na mirovne pregovore i tajno poslao svoga izaslanika⁵⁶ kako ne bi oslabio namjere svojih saveznika za rat. Tvrdi se, takođe, da je na početku kralj bio iskreno pristupio ovim pregovorima, da je vojničku gotovost demonstrirao samo za to da bi na mirovnim pregovorima vršio snažan pritisak⁵⁷, da je tek kasnije postao pristalica akcije krstaškog pohoda koja se pojavila u veoma snažnom vidu. Ovo pitanje iskrenosti svodi se na pitanje morala, jer politički moral ove epohe ni na koji način ne demantuje jednu ovako dvoličnu politiku⁵⁸. Vjerovatno nije ispravno, mada Gazavat navodi da je i despot, kao i drugi, stupio u pregovore i privremeno uslovio mirovne uslove. Od jednog osmanlijskog izvora, napisanog poslije sukoba kod Varne, prirodno, nije se moglo očekivati da despot, koji je smatran jednim od glavnih uzroka rata, ostane čist. Kasnije, despotova politika potpune neutralnosti, koju je vodio za vrijeme sukoba kod Varne, drugi je dokaz koji potvrđuje da je despot iskreno prilazio ovim pregovorima i da je sporazum, u stvari, njegovo djelo.

Koji su osnovni faktori i uzroci koji su nagnali Osmanlije da sa ovako velikim samoprijegom prihvate mirovne pregovore? U onome

⁵⁴ Pall, *Ciriaco d' Ancona...*, str. 30; Halecki, str. 35.

⁵⁵ Halecki, *The Crusade...*, Appendix: dokumenti 6, 8.

⁵⁶ Pall, *Un moment...*, str. 109, i, *Autor de la croisade de Varna*, str. 13.

⁵⁷ Dabrovski, *L' année 1444*, str. 27-28, 41.

⁵⁸ Pall, *Un moment...*, 109, 111, 113; Babinger, *Von Amurath*, str. 241.

što je do sada napisano o bici kod Varne, i onome što joj je predhodilo, ova značajna misao je izostavljena i nije dovoljno produbljena. Na osnovu naročito Cyriacusovih pisama u kojima je snažno istaknuto⁵⁹ da je nastojanje da dobije odriježene ruke prema Karaman-oğluu, koji je u Andoliji prešao u napad, i da svoje evropske snage prebaci na tu tranu, bilo zaista glavni činilac koji je nagonio osmansku vlast na mirovne pregovore. Cyriacus je sasvim otvoreno govorio da je Murat II pristao na sve ustupke u Rumeliji zato da bi mogao krenuti sa velikim dijelom svoga potencijala protiv Karaman-ağlua, a kada njega ukloni vratiće se sa svim svojim snagama i okupiraće Srbiju i Mađarsku⁶⁰. I pismo vizantijskog cara od 30. jula ponavlja istu misao. Ne treba gubiti iz vida činjenicu da ovdje sa istim ciljem djeluje i Cyriacus i car, i da su to pisali zato da bi spriječili potvrđivanje ugovora. Halecki je, izgleda, stvarno zaboravio da su sljedeći napad izveli krstaši a ne Murat. On, koji prema Osmanlijama nije objektivn⁶¹, vjeruje da je ovaj mir sa Zapadnjacima Murat II potpisao zbilja sa napadačkim namjerama, i tvrdi da ova njegova »neiskrenost« opravdava dvoličnu politiku kralja i Hunjadija⁶². U stvari poslije prelaska u Anadoliju i potpisivanja sevgendname sa Karaman-oğluom, Murat je, uvjeren da je mir na zapadu postavljen na čvrste temelje, htio da se povuče sa prijestola u korist svoga sina Mehmeda II. Poslije preuzimanja prijestola Muhamed II, u jednom pismu koje je napisao Šahrhu⁶³, o tome iznosi doslovno ovo:

«ابو الفتح خداوندکارم و پدرم و سلطانم . . . این داعی دولت را ممالک محروسه عثمانیه لایق دیده ارزانی فرمودند و قبض و بسط اموری که تعلق بر این امیر خطیر دارد در کف کفایت این دولتخواه نهاد و از جهت تأکید دولت و تشدید مبانی این سلطنت با جمیع اطراف و جوانب از طغاة کفره و بغاة فجره و ولایة اسلامیة بعهد و مواتیق و سرکنند مصالحه فرمودند و بیبارگی و طالع سعد بدان طرف دریا در گذشته بفراغ بال متمکن گشتند و باعمال اخروی اشتغال نمودند»

A u pismu koje je uputio, Karaman-oğlu Ibrahim-begu⁶⁴:

«برای استدامت مملکت و استقامت اوضاع این محب با جمیع اقطار از مسلمین و کفار بواتیق و عهد و کیده مصالحه فرموده و خود بدان طرف دریا گذشته بحضور خاطر اقامت فرمودند چون مدتی بود که طوایف کفار بتسویل و اغواء کفره این دیار الذین فی قلوبهم مرض بمشورت انتقام و بپراق و استعداد تام اهتمام نموده . . . »

Jedan od razloga koji je sultana naveo da sklopi mir bila je činjenica da je Karaman-oğlu, u proljeće 1444. godine, prešao u napad, opljač-

⁵⁹ Halecki, 23, 25.

⁶⁰ Pismo od 24. juna, Halecki, dokument br. 8.

⁶¹ *The crusade . . .*, str. 51, 65-66.

⁶² »The tactics of the Sultan were

at least equally insincere« (str. 66).

⁶³ Feridun bey, *Münşeat üs-selâtin*, I, İstanbul 1274, str. 221.

⁶⁴ Feridun bey, I, str. 233.

kao i porušio okoline gradova Beyşehir, Karahisara, Bolvadina, Germiyana, Sivrihisara i Beypazara⁶⁵. Međutim, prijetnja Karaman-oğlua, kao što to pretpostavlja Halecki, nije bila takve prirode da bi Murat II bio prisiljen na ovako velike ustupke u Rumeliji. On i poslije prelaska u Anadoliju nije ratovao, već je ponovo pristao na velike ustupke i potpisao mirovni ugovor. Glavni zahtjev Karaman-oğlua bio je ponovo vraćenje nekih mjesta, kao što su Beyşehir, Akşehir, Seydişehir⁶⁶, koja su se ranije nalazila u sastavu karamanskih posjeda. Sultan Murat je, uistinu, tražio trajan mir. Njegovo povlačenje u miran život i predavanje prijestola dvanaestogodišnjem sinu kazuju u dovoljnoj mjeri da mirovne ugovore sa hrišćanskim državama nije tretirao kao sredstvo zavaravanja da bi kasnije krenuo u napad.

Kao što će se, pomoću gore datih objašnjenja, vidjeti, osmanska država nije bila dovedena u veoma delikatan položaj samo vanjskom situacijom; kao posljedica velikih političkih prijetnja, koje su se pojavile istovremeno na istoku i na zapadu, u isto vrijeme su u samoj osmanskoj države počele da izbijaju razne krize.

Za vrijeme zimske vojne kod klanca Zlatice došlo je do opasnog neslaganja sa krajišnicima; vojska se raspršila, a timar-spahije su svojom neposlušnošću izazvali sultanov gnjev⁶⁷. Činjenica da su se centralnoj upravi suprotstavljale pokrajinske snage, koje su u ovom periodu igrale veoma važnu ulogu u državi, i vrlo često, paktirajući sa pretendentima na prijesto, bile uzrok velikim pometnjama, predstavljala je veoma opasno cijepanje koje je slabilo odbrambeni sistem Rumelije i sultanov autoritet. Murat II je, odmah poslije bitke kod klanca Zlatice, naredio da se uhvati i pošalje u zatočeništvo u Tokat Turhan-beg — ugledni vođa krajišnika — za koga se govorilo da održava tajne prijateljske veze sa despotom, i koji se za vrijeme okršaja stalno suprotstavljao svome beglerbegu i sultanu. S druge strane, poznato nam je da su u Srbiji, Makedoniji, Albaniji i Tesaliji mnogi mjesni feudalci ili njihovi sinovi ostavljeni na svojim posjedima. Može se pretpostaviti da su oni, naročito veći, pomagali da se sruši čvrsti režim centralne uprave⁶⁸. U zimu 1443.

⁶⁵ O ovom drugom Karaman-oğlu-ovom pohodu u proljeće 1444. godine, vidi na str. 285. važan tekst koji se nalazi u *Takvimu*, napisanom u vrijeme Murata II. Nešri je ispuštio Karamanovićevu ofanzivu iz 1444. godine. Anonimi, takođe, (publ. Giese, Breslau 1922, Teil I, str. 66-67) ispravno su prikazali Karaman-oğluove pohode iz 1443. i 1444. godine. Chalkokondyles, str. 326-327.

⁶⁶ Područje Hamid-eli je glavni povod sukoba između Karaman-oğlua i Osmanlija od Murata I. Kada je, za vrijeme opsade Antalye 1424. godine, umro Mehmed II Karaman-oğlu, Osmanlije su iskoristile sukob između njegovih sinova i njegovog brata Alaeddin Ali-bega i ponovo im preoteli Hamid-eli. Iako je Ibrahim-begu pošlo za rukom da sjede na

prijesto svoga oca, ipak je bio prisiljen da napusti Hamid-eli. Međutim, kasnije je nastojao da iskoristi svaku priliku da od Osmanlija povрати ove posjede koje je smatrao svojom očevinom. Ovo je bio pravi razlog njegovih povremenih akcija. Povraćajući ove zemlje Ibrahim-begu 1444. godine, Murat II je učvrstio mir (vidi gore, bilj. 65). U Šikarijevoj historiji, koja nema neki hronološki sistem, može se vidjeti refleks događaja 1443-1444. godine. O miru zaključenom u ljeto 1444. godine, uporedi publikaciju Mesut Koman, Konja, 1946., str. 190.

⁶⁷ *Gazavat*, vidi Dodatak br. I, 22-23, njegov izvod DTCFD, VII 2, str. 487-488.

⁶⁸ O ovome vidi: *Stefan Dušandan Osmanli Imperatorluğuna*.

god. Bugari su se ujedinili sa neprijateljem, a Arnauti su podigli ustanak. Veliki vezir Halil-paša — apsolutni upravljač državnih poslova — izgleda da je više nego ikad shvatio potrebu mira u ovako opasnoj situaciji⁶⁹. S druge strane, smrt princa Alaeddina i posljednji događaji djelovali su tako duboko na Murata II da je on još u proljeće 1444. g., predajući državu u miru i sigurnosti jedinom sinu Mehmedu, donio odluku da se povuče u osamljenički život⁷⁰.

JEDRENSKI MIROVNI PREGOVORI I JEDRENSKI SPORAZUM OD 12. JUNA

Sultan Murat je, dakle, u opisanoj situaciji ponudio neprijatelju uslove za sklapanje mira. Kralj je, usvajajući osmanlijske mirovne preliminarije, odlučio da u Jedrene uputi poslanstvo. Halil-pašin brat i sultanov zet Mahmud Čelebi, koji je ranije, kada se priključio akcijama progona neprijatelja koji se povlači poslije borbe kod Zlatice pa u sukobu u šehirköyskom klancu pao u ropstvo, oslobođen je uz otkupninu⁷¹. Zahvaljujući despotu prema njemu su korektno postupali⁷². Mahmud Čelabi se, zajedno sa izaslanicima, jednog dana, iznenada, pojavio u Jedrenu. Akreditiv izaslanika, koga je kralj uputio sultanu, napisan je u Budimu 24. aprila, dok je sporazum potpisan 12. juna u Jedrenu. Prema tome, vjerovatno su oni došli krajem maja ili početkom juna, jer su pregovori u svakom slučaju trajali više od jedne sedmice⁷³. Izaslanstvo su sačinjavali pored Stojka Gizdanića⁷⁴, koji je sa punim ovlaštenjima zastupao kralja, i despotovi izaslanici i jedan predstavnik Janka Hunjadija. Despotove predstavnike moguće je identifikovati na osnovu Cyriacusovog pisma od 12. juna⁷⁵. To su, prema Pallu⁷⁶, bili: Atanasije Frašak — najveći duhovni i svjetovni despot dostojanstvenik, koji je bio smeđevski mitropolit kada je despot prebjegao u Mađarsku, i despotov ministar-predsjednik Bogdan. Hunjadijev zastupnik spominje se u Cyriacusovom pismu izričito pod imenom Vatislaus. Poslanstvu je dodijeljena pratnja od 60 konjanika.

Cyriacus nam je, takođe sačuvao i akreditivno pismo sa potpunim ovlaštenjem, datirano 24. aprila, koje je kralj dao izaslaniku koga je poslao u Jedrene. Kralj je stavio do znanja da njegov zastupnik Stojka Gizdanić posjeduje ovlaštenje da sa sultanom zaključi mir. On je zahtijevao da sultan zakletvom potvrdi mir, koji će se sklopiti, i u isto vrijeme se obavezao da će i on svoju zakletvu položiti na isti način izaslanicima koje će uputiti sultan⁷⁷.

Mirovni pregovori su, kao što iznosi Gazavat, u stvari, obavljani sa kraljevim izaslanikom, pa je i nagodba s njim ugovorena. Jasno je

⁶⁹ Vidi: *Istanbul fethinden önce Fatih Sultan Mehmed*.

⁷⁰ Vidi *Fatih Sultan Mehmed'in ilk culusu*.

⁷¹ Vidi str. 284.

⁷² *Gazavat*, 28 b. I zapadni izvori potvrđuju da je Mahmud Čelebi bio predat despotu (Dabrovski, Wladislaw..., str. 60.; Halecki, 49).

⁷³ Vidi naprijed, str. 286. Prema Dabrovskom (*L' année 1444*, str. 43) u Jedrene su došli 4-5 juna.

⁷⁴ O njemu vidi Pall, *Ciriaco*, str. 59; Halecki, 16, 19.

⁷⁵ Halecki, dokumenat br. 4.

⁷⁶ *Ciriaco*, 29-30.

⁷⁷ Vidi Halecki, dokumenat 2.

da kraljev akredetiv, Cyriacusova svjedočenja, i, konačno, pismo koje je Murat II lično uputio kralju, moraju, u ovom pitanju, biti prihvaćeni kao autentični dokumenti koji obesnažuju proizvoljna tumačenja. Sigurno je, zaista, da se despot, ranije, upustio u zasebne pregovore ali ne može biti ni govora o nekom ugovoru *sklopljenom* bez kraljevskog znanja. I Palatio je, kada piše da su despot i Hunjadi »ne konsultujući kralja«⁷⁸ učestvovali u mirovnim pregovorima, istakao ovo despotovo nastojanje. S druge strane, ne smije se zaboraviti da Palatio, kao papin čovjek koji nikada nije zagovarao mirovne pregovore i ideju sporazuma sa Turcima, piše posve jednostrano. On čak ne dotiče ni sporazum od 12. juna u koji danas ne postoji nikakva sumnja⁷⁹. Oslanjajući se na Palatia i povodeći se za određenim stanovištem (da kralj u Segedinu nije potvrdio ugovor i da nema veze sa mirovnim pregovorima) Halecki ide tako daleko da tvrdi kako kralj nije ni bio zastupljen na pregovorima u Jedrenu. Ipak, pritisnut izričitim podacima koji se nalaze u dokumentima, na jednom drugom mjestu, mijenjajući svoje mišljenje, kaže da kralj nije poklanjao važnost ovim pregovorima i da je samo pod uticajem srpskog despota i Hunjadija poslao u Jedrene neku beznačajnu ličnost⁸⁰. Ako se podsjetimo pod kakvim je uslovima kralj pristao da se priključi ovim mirovnim pregovorima⁸¹, onda njegova tvrdnja, da im nije pridavao neku veliku važnost, izgleda, donekle, ispravna. Uprkos tome, Dabrovski, zajedno sa Pallom, navodeći neke događaje, tvrdi da je kralj zaista želio mir i da je poslao svog izaslanika da sklopi mirovni ugovor⁸². Međutim, činjenica da je kralj 15. aprila, pred kardinal-legatom Cesarinijem, prisegao da će toga ljeta krenuti u rat, kao i drugi njegovi postupci⁸³, koje ćemo docnije navesti, istovremeno pokazuju, kao što je napisao u Gazavatu, da kralj nikada nije odustajao od ranijih namjera. Bez obzira na cilj, činjenica je da je kralj u Jedrene uputio predstavnika koji ga je punovažno zastupao, kao i to da je u svom pismu obećao da će zakletvom potvrditi ugovor koji će biti zaključen između ovog izaslanika i sultana.

Što se tiče jedrenskih mirovnih pregovora, prema obavještenju Cyriacusa, koji se u to vrijeme nalazio u kontaktu sa delegacijom u Jedrenu⁸⁴, dva dana poslije dolaska u ovaj grad, poslanici su bili primljeni u audijenciju kod sultana Murata, najprije kao kraljevi a potom kao despotovi i Hunjadijevi predstavnici. Sljedećeg dana sultan je sa svojim ministrima detaljno proučio prijedloge koje su donijeli izaslanici i tek poslije tri dana saopštio svoju sklonost da ih u principu prihvata⁸⁵. Jedino je o tvrđavi Golubac bilo žučne diskusije. Osmanlije nisu htjele

⁷⁸ Suprotno Haleckom, Dabrovski (str. 20) usvaja ovaj način tumačenja.

⁷⁹ Pall, *Ciriaco*, str. 4.

⁸⁰ Dabrovski (*L'année 1444*, str. 19-20), kao prigovor, ističe da je mađarski dvor povjeravao važne diplomatske dužnosti običnim vitezovima i iznosi primjere. Tako je, npr. kralj Vladislav, 1444. godine, poslao Muratu II nekog viteza po imenu Pierre de Tekoszyna i, obavijestivši ga

da je stupio na mađarski prijesto, zahtijeva okončanje neprijateljstva.

⁸¹ Vidi str. 278.

⁸² Dabrovski, str. 27-28. Vidi i naprijed str. 29, 42.

⁸³ Pall, *Un moment Décisif...*, str. 110, Babinger, spom. djelo, str. 241.

⁸⁴ Halecki, dok. br. 4 i str. 20-21.

⁸⁵ Kao što smo ranije vidjeli, str. 8, 10), baza ovih prijedloga još ranije je bila utvrđena.

da napuste ovu tvrđavu⁸⁶. Prema Gyriacusovom svjedočenju⁸⁷, jednovrijeme se pojavila opasnost da se zbog toga prekinu pregovori. Ali, sultan je konačno odustao i od tog zahtjeva koji je prouzrokovao zakašnjene u sklapanju mira samo od jednog dana. Sultan Murat je 12. juna 1444. godine pred izaslanicima zakletvom potvrdio ugovor. U pismu koje je datirano istim datumom kad i ovo koje je Murat II uputio kralju⁸⁸, saopšten je, u glavnim crtama, sadržaj pregovora: despotov posjed biće povraćen; sinovi će mu biti oslobođeni, a on će ispunjavati svoje vazalske dužnosti kao i ranije. Po kraljevoj želji sultan je prihvatio da ovim mirovnim ugovorom bude obuhvaćen i vlaški vojvoda Vlad. Vojvoda će ispunjavati svoje stare dužnosti podaništva i produžiti da plaća porez, ali će biti oslobođen obaveze da lično dolazi na sultanov dvor, kao što je to ranije bilo. Takođe je usvojen i dogovor o uzajamnoj razmjeni zarobljenika. Ugovor važi deset godina računajući početak od tog datuma. Kao što je sultan ovaj ugovor o miru i prijateljstvu zakletvom lično potvrdio pred izaslanikom Stojkom, saopštava se kralju da je upućen sultanov predstavnik pred kojim će on položiti zakletvu. U istoriji Dlugosza navedene su tačke ugovora, koji je u Segedinu usvojen i potpisan. Tu se nalaze osnovni paragrafi koji se nalaze u pismu Murata II, tj. povraćanje Brankoviću njegovog posjeda i oslobađanje dvojicu mu sinova. Štaviše, navedena su i imena 15 gradova i tvrđava koji će biti predani. Među njima se nalaze Golubac (Golubiec — Gugercinlik) i Smederevo (Swiderow — Semendere)⁸⁹. Pretpostavlja se da je Dlugosz dao ove podatke na osnovu nekog službenog teksta ili nacrtu ugovora⁹⁰.

Osmanlije su, bez sumnje, iskreno mislili⁹¹ da ostvare »povraćanje posjeda« Dunrđu Brankoviću⁹² (u turskim istorijama Vilik-oğlu). Međutim, na insistiranje mađarskog predstavnika složili su se da napuste i Golubac.

Kod Dlugosza se navodi paragraf kojim cijela Bugarska ostaje pod sultanovom upravom. Bugarska nije bila zaboravljena u mađarskoj politici i u krstaškim planovima uopšte. Godine 1435. Sigmund je na Balkansko poluostrvo poslao Fružinu — sina starog bugarskog cara⁹³. Komornik vizantijskog cara Johan Torzello, koji je na koncilu u Firenci 1439. godine podnio prijedlog o krstaškom pohodu protiv Turaka, govorio je da se nada ustanku protiv osmanlijske uprave u Rumeliji⁹⁴. Kako je u zimskom periodu 1443. godine mađarska vojska došla u okolinu Sofije, bugarska raja se, prema navodima u Gazavatu, ujedinila sa neprijate-

⁸⁶ Strateška važnost ovog mjesta bila je očigledna, a sada, prema novim uslovima, ona je još i porasla. Vidi naprijed, str. 27—28.

⁸⁷ Halecki, dok. 4.

⁸⁸ Cyriacus nam je sačuvao dva prevoda ovog pisma na latinskom tjerani oblik. Vidi Halecki, str. 81, jeziku. Prvi prevod, prema Cyriacusu, je vjeran, grub prevod sa turskog, a drugi je po njemu stilski do i dok. br. 7.

⁸⁹ Dlugosz, *Hist. Pol.* IV, 702-703, Zinkeisen, 626, bilj. 2.

⁹⁰ Pall, *Autour de la croisade...*, str. 7.

⁹¹ Ašik Pašazade (Āli nešri, Istanbul, 1332) str. 137; Nešri (Taeschnerovo izdanje) str. 172.

⁹² Up. Zinkeisen, I, 624.

⁹³ Jorga, *GOR*, I, 417.

⁹⁴ B. de La Broquière, *Voyage d'Outremer*, Ch. Scheferovo izdanje, (Pariz 1892) str. 265. Janachi Torzello (Jorga, *GOR*, I, 428) je bio bez sumnje Torcello, kojega je 1442. godine poslao car da posjeti Veneciju, Rim i Budim i koji je zahtijevao da se krstaški pohod ostvari što prije. Vidi, također, Babinger, »*Bajeziđ Osman*«..., La Nouvelle Clío, III, (1951), br. 9-10, str. 193 i dalje.

ljem. Jedan dio konjanika priključio se neprijateljskim snagama, a narod se nije ustručavao da agresora pomaže hranom i drugim potrepštinama. Mađari, koji su ušli u Sofiju, vratili su u prvobitno stanje crkvu od koje je bila napravljena džamija i postavili vladiku. »Sva se raja poklonila nevjereniku«. Potom je sultan dozvolio da se sa Bugarima postupa kao sa neprijateljem »bio on vojnik ili raja«. Upadi su započeli, »sofijska i radomirska raja bila je pregažena konjskim nogama«. Kada su potkraj ljeta 1444. godine Mađari odlučili da iznova krenu na vojnu, Hunjadiju je, prema Dlugoszu, bilo obećano bugarsko kraljevstvo. Bugara je bilo i u križarskoj vojsci u ratu kod Varne 1444. godine⁹⁶. Sva ova objašnjenja govore da je problem Bugarske bio u to vrijeme aktuelan, pa može se pretpostaviti da je u ugovor unesen i član koji se odnosi na ovu zemlju.

Dlugosz govori o obostranoj razmjeni ratnih zarobljenika, kao i o tome da će Mahmud Čelebi biti oslobođen uz otkupninu od 70.000 dukata. I na osnovu turskih izvora »davši tolike dukate«⁹⁷ »oni su otkupili« Mahmuda Čelebija⁹⁸. Na osnovu podataka koje pruža Dlugosz bio je uslov da se u toku osam dana predaju tvrđave, što će se, po svojoj prilici, računati od dana kad je kralj potvrdio mirovni ugovor⁹⁹. Zinkeisen je, iz dnevnika grčkih historičara Duke (Ducas) i Halkokondila, zatim Mađara Thuroczyja i Gallimachusa, koji je još kasniji izvor, sakupio još neke paragrafe¹⁰⁰. Kod Halkokondila su dobro utvrđeni osnovni članovi. Tamo se, takođe, nalazi despotov pristanak da polovinu svojih prihoda daje sultanu. Ovako objašnjenje, u osnovnom članu koji se odnosi na to da je despot pristao da prema sultanu izvršava svoje vazalske dužnosti i da daje harač, može da postoji. Po mom mišljenju, međutim, ovo se može odnositi na polovinu prihoda od rudnika Novo Brdo. Član koji se odnosi na Vlašku, a koji se nalazi u grčkim izvorima, još je jasniji u pismu Murata II. Paragraf kojim se utvrđuje da ni jedna strana neće prelaziti Dunav i napadati¹⁰¹ predstavlja srž ugovora, i u to vrijeme za Turke, prirodno, najvažniju garantiju.

Preostaje još da se uporede i razmotre podaci koje daju turski izvori, a posebno Gazavat o mirovnim pregovorima i potpisanom ugovoru.

Sve do pojave Gazavata, iz turskih izvora nismo znali ništa o jedrenskim mirovnim pregovorima. Najstariji podaci o ovoj nagodbi, zasnovani na predanju, za koje znamo, nalaze se u vidu veoma šturih i nepotpunih zabilježaka kod Ašik Pašazade — Nešri i Oruč — Anonimi (ovi izvori sačinjavaju dvije samostalne grupe tradicije o ovom pitanju)¹⁰².

Ove dvije verzije, koje donose Ašik Pašazade — Nešri i Oruč — Anonimi, postale su izvor kasnijim osmanlijskim historičarima-klasicima: Idrisiju, Bidlisiju, Hodža Sadeddinu, Aliji i Munedžimbaši. Nije poznat svezak Kemal Pašazadea, koji je vazan za ove dvije verzije o ovom

⁹⁵ *Gazavat*, 15-16.

⁹⁶ C. I. Karada, *Poema Lui Michel Beheim despre cruciadele împotriva Turcilor din anii 1443 și 1444*, Valenii-de-Munte, 1936, str. 58.

⁹⁷ Oruc, 54.

⁹⁸ Nešri, 172.

⁹⁹ Kralj, u pismu od 22. septembra, koje je poslao poljskoj vladi, govori o roku (Halecki, 52). Halecki

veli da je ovaj rok potrebno računati od 12. juna, tj. od Muratovog potvrđivanja. Ova tvrdnja, međutim, nastaje iz pretpostavke da kralj u Segedinu nije potvrdio ugovor.

¹⁰⁰ GOR, I, 625-627.

¹⁰¹ Ducas, str. 218-219.

¹⁰² Detalja radi, vidi *DTCFD*, VII, br. 2 str. 484-487.

problemu i koji sadrži mirovni ugovor¹⁰³. Veoma važne zabilješke u namama (pismima), koje su slate poslije sukoba kod Varne, a koje je zabilježio Feridün-bey¹⁰⁴ još ranije su privukli pažnju zapadnih historičara¹⁰⁵, koji, međutim nisu u potpunosti ocijenili njihovu vrijednost.

Sada su, u vezi sa događajima ovog perioda, osim osmanlijskih predanja, koja smo gore naveli, otkriveni novi, veoma važni, izvori: prvi od njih je savremeni podatak koji se nalazi u takvimima što su pisani za sultana u godinama 1445., 1446. (?), 1452.¹⁰⁶, a doslovno glasi:

«ولق اوغلي وينقو و انكروس چرسی كلب روم ايللرن غایت خراب ايدادن و مراد خان
چق لق چرسيله لايحصى قرشو واروب چق جنك و قلنج و قتال ادلن و كافر چريلري

¹⁰³ Jedini primjerak od Kemal Pašazade, koji obuhvata ovaj period, nalazi se u Nacionalnoj biblioteci u Parizu (Blochet, cat. I. 239), počinje Muratovim predavanjem prijestola sinu Mehmedu i odatle prilazi ratu pod Varnom.

¹⁰⁴ Pisma, koja se odnose na period Murata II u münšeatima Feridun-bega, poput mnogih pisama koja se odnose na još starija vremena, nisu lažna. Münšeati Feridun-bega, odnosno njihov veliki dio, nastali su sakupljanjem ranijih zbirki münšeata ili kompilacijom iz njih. Međutim, prilikom ovog rada napravio je, razumije se, brojne greške i propuste. Ovo potvrđuje upoređivanje sa münšeatima pjesnika Mesihî (jedan dobar primjerak nalazi se u British Museum Or. 11. 194, i u Istanbulu, Suleymaniye K. Asad ef. no. 3351) koji je jedan od Feridunovih izvora. Zato je potrebno da se kopije ovih dokumenata koriste sa strogom kritičnošću i oprežnošću. Pisma koja su u neposrednoj vezi sa našom temom su sljedeća: I) Pismo o osvojenju Varne (str. 221-222) na perzijskom jeziku, koje je Mehmed II poslao Šahrulu, krajem ramazana 848, (početkom 1445. godine.); II) Pismo o osvojenju Varne na perzijskom jeziku, koje je Mehmed II uputio Ibrahim-begu Karaman-oğluu, krajem ramazana 848. (početkom 1445. g.) i njegov odgovor (str. 232-235).; III) Cestitka za koju se tvrdi da je Mehmedu II došla od Baysungur Mirze i njegov odgovor (str. 231-232).; IV) Pismo datirano sredinom džumada I 849. godine (avgust 1445.) za koje se kaže da je došlo Mehmedu II od Abdullatif Mirze, i njegov odgovor (str. 228-231). O jednom drugom pismu o osvojenju, koje je Mehmed II poslao

egipatskom sultanu Čakmaku, vidi Adnan Erzi, isto djelo, str. 613-614.

¹⁰⁵ J. Bleyer, *Einige Bemerkungen über den Szegediner Friedesschluss und Schlacht bei Varna (1444)*, Mitt. des Inst. für österrei. Geschichtsforschung, sv. XXV, 1904, str. 131-132; Thury Jozef, *Török Történetirok*, I, Budapeste, 1839, str. 370-373; Tumačenje koje dao Dabrovski (*L' année 1444*, str. 33) nije ispravno. Pogledaj, takođe, Pall, *Autour de la Croisade...*, str. 11.

¹⁰⁶ Izgleda da je svake godine sultanu bio posvećivan jedan *Takvim-i hümayün* (Sahî), koji se sastavljao i uređivao na principima astronomije, a koji je obuhvatao odluke, zakone i kratke hronologije. Poznata su takva tri primjerka koji se odnose na ovu epohu. Jedan od njih, napisan 850(?) godine, nalazi se u Oxfordu. Ovdje smatram dužnošću da izrazim zahvalnost. Dr. Osmanu Turanu koji je ispitao ovaj takvim i materijal mi stavio na raspolaganje. Drugi je iz H. 849. godine. Nalazi se u Nacionalnoj biblioteci u Parizu. U ovom djelu, pored hronologija koje se odnose na razne države, nalaze se i dvije hronologije, koje se odnose na Osmanlije i »padišaha« Karaman-oğlu. Ovo će objaviti O. Turan. Mi se ovdje služimo kopijom pariškog primjerka. Treći takvim je za H. 856. godinu, a nalazi se u Topkapi Sarayı Müzesi Bağdat K. K. No. 309. Ovaj primjerak skraćuje i ponavlja hronologije dvaju, ranije spomenutih, takvima i završava se godinom 856. Njegove fotokopije objavljene su u ovom radu (Dodatak No. II). Tekst, koji smo gore iznijeli je iz takvima za H. 849. godinu, koji se nalazi u Parizu.

كذب مراد خان ادرنه شهرنه كلب تحتنده جلوس اادلن برو و در ا خان بكي دو تب
توقات حصارنه و رييلدن و قرمان اوغلي ياغي اولب كلب بکشهرن و آقشهری و قره حصار
و بلاودان و کرمان و سوري حصار و بك بازارن و بو مذکور شهرلرن و ایللرن و کویلرن
یغها و غارت اادلن برو و مراد خان کافر ملککریله و و لاق اوغلي وینقویله مصالحت ایدوب
روم ایلندن بعض حصارلر و یرلر و یردی و اوغلن مراد خان کندو یرنه دکب کندو قرمان
اوغلي ابراهيم بك ازرنه وارب يکي شهرده اوترب قرماندن ایلچی کلب مصالحت ادب
مراد خان بکشهری و سيد شهرن و اوقلق حصارن و آقشهری و قرمانك جمع حصارلرن
ورب صدقه و احسان ادب و قرمان اوغلن چرسن الب کدلدن برو بر ییلدر و لله اعلم»

Nema sumnje da se Nešri koristio ovom hronologijom¹⁰⁷. Vidi se da je ovaj važni tekst štur i nepotpun, jer o jedrenskim pregovorima ne sadrži nikakve podatke.

Možemo reći da je otkrivanje Gazavata¹⁰⁸ bilo značajno koliko i objavljivanje Cyriacusovih pisama. Pomoću ova dva izvora možemo se detaljno i definitivno tačno upoznati s pregovorima koji su vođeni u ljeto 1444. godine (dio koji se odnosi na jedrenske pregovore u aneksu je donesen doslovno). Gazavat nam, kao što smo gore ukazali, bez sumnje, nije prenio događaje potpuno objektivno sa tendencijom da Osmanlije ne prikaže kao pristalice mira iz nužde. Naročito ne treba zaboraviti da su ove vekayiname pisane poslije bitke kod Varne. Prirodna je i činjenica da se osmanlijski sultan, koga je Curiacus opisao riječima »ponosni gospodin« (princeps superbus)¹⁰⁹, za vrijeme pregovora držao prividno nezainteresovano. U Gazavatu se u svakom mjestu može lako uočiti ovo nastojanje i mogu se utvrditi sljedeće glavne tačke:

1 — Pregovori nisu mogli trajati manje od jedne nedjelje. Izaslanicu su se najprije obratili pašama. Halil-paša je tek poslije nekoliko dana primio izaslanike. Razgovori s njim trajali su tri dana, poslije su poslanici bili primljeni na sultanov divan i predočili mu pismo. Kasnije je obrazovano savjetodavno vijeće, koje je bilo sastavljeno od prvaka čitave zemlje, radi donošenja odluke u vezi sa ovim prijedlozima (ovdje, na žalost, nedostaje jedan list zbog čega ne možemo znati sljedeće faze pregovora). Postojala je želja da se pregovori završe što ranije. Padišah je saopštio da prihvata sporazum, divan se ponovo sastao i saopštio izaslanicima njegovu odluku i uslove pod kojima će biti data zakletva.

2 — Kraljevo pismo je sadržavalo jasne prijedloge. Prema Gazavatu, kralj je u svom pismu tražio mir, ali ga je uslovio davanjem Smedereva i Golupca despotu. Razumije se da je u vezi s tim bilo nužno obaviti savjetovanje i sa izaslanicima voditi žučne razgovore.

¹⁰⁷ O ovome ćemo objaviti poseban rad.

¹⁰⁸ O djelu za sada vidi časopis *DTCP*, VII, br. 2, str. 481-495. Naša

posljednja ispitivanja pokazala su da se Gazavatom nije služio niti Kemal Pašazâde niti Idris-i Bidlîsî.

¹⁰⁹ V. Halecki, dokumenat 4.

3 — Pregovore je vodio Džandarli Halil-paša, koji je tada bio ministar predsjednik (vezir-i āzam). Na drugoj, pak, strani glavni pregovarač je bio kraljev izaslanik.

4 — Osmanlije su prihvatanje mira uslovili ovom odredbom: despot, Janko i kralj će, svaki posebno, položiti zakletvu. Po Gazavatu, međutim, nije bilo govora o sultanovoj zakletvi.

5 — Sultan je odredio Balta-oğlu Sulejmana kao poslanika pred kojim će ova trojica položiti zakletvu i pristao da ga pošalje u Mađarsku zajedno sa izaslanicima-pregovaračima.

Podaci iz Gazavata ne samo što u potpunosti potvrđuju osnovne podatke, koje je iznio Cyriacus, već u isto vrijeme pomažu, takođe, razjašnjavanju nekoliko problema koji su do danas zbunjivali istoričare i još bolje nam osvjetljavaju samu situaciju.

Iz Gazavata se najprije uočava da su Osmanlije za potvrđivanje mira postavili uslov polaganja zakletve i od strane Janka Hunjadija. To objašnjava zato što je Hunjadi uputio u Jedrene svoga predstavnika. Halecki bilježi »kao čuđenja vrijedan događaj« činjenicu da je Hunjadi, koji je u svojstvu vojvode samo činovnik mađarskog kralja, na izuzetan način, suprotno međunarodnim pravilima tog vremena, bio zastupljen specijalnim izaslanikom za vrijeme ovih mirovnih pregovora na sultanovom dvoru¹¹⁰. I zaista, kasnije, kada su osmanlijski predstavnici tražili u Segedinu od Hunjadija da položi zakletvu, on je, prema Duki, odgovorio: »Ja nisam nikakav vladar, ja sam samo podanik« i nije se zakleo¹¹¹. Insistiranje da i Hunjadi odvojeno bude obuhvaćen ugovorom, jer je on bio stalni rukovodilac borbi na Balkanu, treba od strane Osmanlija — radi ostvarenja istinskog mira — smatrati nužnim. Kao što smo ranije zabilježili, despotovi veliki pokloni u Mađarskoj učinjeni su da bi ga pridobio da prihvati njegovo mišljenje. U svakom slučaju, u ovom čitavom političkom koloritu, on je bio centralna ličnost, koja je igrala najvažniju političku ulogu, i Osmanlije nisu ni na koji način htjeli da ovo prenebregnu. Uporedo sa objašnjavanjem uzroka slanja Hunjadijevog zastupnika na pregovore o miru, činjenica da je mađarski kralj odobrio ovaj izuzetni položaj, osvjetljava, svakako, i unutrašnju stranu mađarske istorije¹¹². Drugo: sada možemo utvrditi ko je bio Solimambeg (Solymambegh), koji je prikazan kao osmanlijski izaslanik u Cyriacusevom pismu¹¹³, i u poslanici koju je Murat II napisao kralju¹¹⁴. Babin-ger je imao pred očima ustaljenu osmanlijsku praksu i prikazao ga je kao divan-čauša¹¹⁵. Gazavat ovog poslanika jasno navodi pod imenom Balta-oğlu Suleyman i, osim toga, saopštava da je u to vrijeme bio kapidži-baša¹¹⁶. Murat II je gajio veliku ljubav i povjerenje prema njemu¹¹⁷.

¹¹⁰ Bahinger, *Von Amurath*, str. 236.

¹¹¹ Bonsko izdanje, str. 219; D. Angyal, spom. djelo, str. 523.

¹¹² V. O. Szekely, *Hunyadi Janoš első török hadjáratai 1441-1444*, *Had-történelmi Közlemények* 20-22 (1919-1921).

¹¹³ Halecki, dok. 4.

¹¹⁴ Halecki, dok. 5.

¹¹⁵ *Von Amurath*, str. 236: »Pforten-čauš«.

¹¹⁶ List 28 b; Jedan izvod ovog djela objavili smo ranije u našem radu u časopisu *DTCF* (VII br. 2). Na istoj dužnosti nalazio se Čelebi Mehmed u svoje vrijeme: Nešri, str. 136, 141.

¹¹⁷ Riječi za koje tradicija kaže da su Fatih Mehmedove poslije poraza za vrijeme opsade Carigrada, kada je bio komandant mornarice: Ducas, str. 270. Takođe vidi Nešri, str. 136-141.

Palda (Balta بآلآ) oĝlu je, prema Duki¹¹⁸, bio sin jednog bugarskog arhonta, a odgojen je na osmanskome dvoru kao iĉ-oĝlan. Od Duke saznajemo da je bio ne samo komandant flote za vrijeme opsade Carigrada nego i da se nalazio na ĉelu mornarice u jednom napadu na Mitilenu¹¹⁹.

Sigurno je da je ovaj poslanik, koji je upućen u Mađarsku sa veoma važnim zadatkom da pred njim poloŹe zakletvu despot, Hunjadi i kralj, zatim da isprazni srpske tvrđave i preda ih despotu¹²⁰ zauzimao na osmanlijskom dvoru visoki položaj kao što je kapidŹibašilik¹²¹, i da je bio liĉnost koja je uŹivala sultanovo izuzetno povjerenje.

Cinjenica da se u osmanlijskim izvorima zajedno sa Smederevom — starom srpskom prijestonicom — najĉešće spominje samo Golubac, potvrđuje važnost koju su Osmanlije pridavali ovoj tvrđavi. Na žalost, iz Gazavata je izgubljen list koji se odnosi na polemiku o tvrđavi Golubac, koja je stvorila najkritiĉniju situaciju mirovnih pregovora. Đurađ Branković nikada nije upravljao ovom tvrđavom i, po Osmanlijama, nije imao ni prava na nju. Godine 1426. između srpskog despota Stevana Lazarevića i Mađarskog kralja Sigismunda napravljen je ovakav sporazum: kralj će, kao Stevanovog nasljednika, kada ovaj umre, priznati za despota njegovog sestrića i usvojenog sina Đurđa Brankovića, a za uzvrat Mađarskoj će biti predat Beograd i Golubac (Gugercinlik). Iako su Mađari, ĉim je umro Stevan (19. jula 1427. g.), okupirali Beograd, srpski komandant Golupca predao je Golubac Osmanlijama¹²². Poduhvat koji je izveo Sigismund 1428. g., da bi od Osmanlija osvojio ovu tvrđavu, rezultirao je neuspjehom¹²³.

Kad je umro despot Stevan, dva suparnika, od kojih se jedan smjestio u Beograd, a drugi u Golupcu, poĉeli su ljubomorno da paze jedan na drugog u pogledu Srbije. Sad se još lakše moŹe da shvati kako je za osmansku drŹavu bila velika stvar — pristanak da se napusti Golubac. To je znaĉilo odreći se, u jednom trenutku i na opasan naĉin, svih 16-godišnjih uspjeha na sjevernim granicama Carstva. Na taj naĉin dovedena je u optnost prava osmanska teritorija. Ova tvrđava, koja se nalazi na Dunavu u zapadnom dijelu Balkana, na putu kojim prodiru mađarske i krstaške snage, imala je zadatak najisturenije tvrđave-ĉuvara. Sada, poslije uslova novog ugovora, ako bi despot saradivao, neprijatelj bi mogao, sasvim bezbriŹno i iznenada, doći do Balkanskog gorja ili pokrajina Makedonije i Albanije, i odrŹati se. Pogotovo što je u to vrijeme i bosanski kralj priznavao mađarsku vrhovnu vlast¹²⁴. Vidjećemo

¹¹⁸ Isto mjesto. Up. M. Braun — A. M. Schneider, *Über die Eroberung Konstantinoples*, Leipzig, 1940, str. 28, bilj. 49.

¹¹⁹ U jednoj staroj knjizi pisama postoje veoma važna pisma o sukobima Balta-oĝlua (Veled-i Balta), svakako kao bega Hamid-eli, sa snagama Karaman-oĝlua, u okolini Bey-šehira, za vrijeme Fatih Mehmeda. Dr. A. Erzi mi je velikodušno ustupio ovaj materijal na prouĉavanje. U jednom tirhalskom popisnom defteru iz Fatihovog vremena (Bašv. aršivi, Maliye müd. def. No. 167),

u vilajetu Agrafta, postoji »Karye-i Balta-oĝlu«.

¹²⁰ *Gazavat*, 33 b. Dodatak I, i Chalkokondyles, str. 317.

¹²¹ O kapidŹibašilik i njegovoj važnosti v. I. H. Uzunĉaršili, *Saray teškilati*, str. 404-407.

¹²² Dabrovski, spom. rad, str. 22.

¹²³ Jorga, *GOR*, I, str. 395-396. Uskoro poslije ovoga sklopljeno je trogodišnje primirje o ĉemu kod Feridun-bega (str. 203-204) postoji jedan važan dokument.

¹²⁴ Dabrovski, 24.

da je despot do krajnje mjere izbjegavao ovakvu saradnju s Mađarima da ne bi doveo u opasnost vlastito postojanje. Međutim, u takav stav se nije moglo pouzdati u svako vrijeme. Posjedovanje golubačke tvrđave predstavljao bi minimalnu garanciju protiv ovakve opasnosti¹²⁵. Kad je u Jedrenu, od strane neprijateljskih izaslanika, istaknuto da se napuštanje ove tvrđave uvrsti u prve mirovne pregovore, smatram da su ova objašnjenja u dovoljnoj mjeri osvijetlila zašto je ovo preraslo u problem ozbiljan do te mjere da postane uzrok prekida konferencije.

PITANJE SEGEDINSKOG UGOVORA

Da li je kralj potvrdio segedinski ugovor? Ako jeste, zašto ga je prekršao? Još jedanput ćemo, u svjetlu novih izvora, razmotriti ovaj problem koji već pola stoljeća muči istoričare.

Rekli smo da se na čelu turske delegacije, koja je zajedno sa mađarskim poslanikom krenula iz Jedrena, nalazio Balta-oğlu Sulejman, u to vrijeme kapidžibaša. Murat II u svom pismu kralju navodi samo ovog Sulejman-bega kao svog izaslanika. Dlugosz, pak, kao izaslanika navodi samo nekog Grka koji je primio islam. U Cyriacusovom pismu¹²⁶ u ovoj delegaciji, zajedno sa Sulejman-begom, navodi se i jedan Grk pod imenom Vrana (Vranas). Prema Haleckom¹²⁷, ovaj Vrana treba da bude poislamljeni Grk kojega navodi Dlugosz. Međutim, moguće je da Dlugosz, pošto ovog poslanika prikazuje kao poislamljenika, misli na Sulejman-bega¹²⁸. Vrlo lako je moguće i to da je ovaj grčki delegat, čije učešće izgleda nužno zbog poznavanja jezika i uloge kontrolora ceremonijala zakletve, bio grčki sveštenik kojega je svojevremeno Mara uputila svo- me ocu.

Turska poslanička grupa sa pratnjom od sto konjanika stigla je u Segedin potkraj mjeseca jula¹²⁹. Pošto je sazvaio mađarski sabor na zasjedanje u Segedinu, kralj Vladislav je, u društvu kardinala Cesarinija, sa velikom pratnjom krenuo u susret poslaničkoj grupi. On je 15. jula u Nagy Varadu naredio da se vojska koncentriše, odakle je krenuo prema Budimu i, po Haleckom¹³⁰, sa velikom vjerovatnoćom je 27. jula stigao iz Budima u Segedin.

Kda su počeli pregovori sa turskom delegacijom, iz podataka koje nam je dao Dlugosz vidi se da su u mađarskim političkim krugovima postojale pristalice dviju struja: za mir i za produženje rata. Mađarski učenjak D. Angyal, koji uzima kao istorijski događaj činjenicu da je

¹²⁵ Za prelaz u Mađarsku ovdje je Murat II u godini 1433. držao 100 srpskih lađa (*fustes*) (Broquiére, 215). I nakon ponovnog osvajanja Srbije od strane Osmanlija, tvrđava je uvijek smatrana veoma važnom bazom za Mađarsku. Kada je Mehmed II krenuo protiv Uzun Hasana, 1473. godine, mađarski poslanik je, koristeći tešku sultanovu situaciju, zahtijevao napuštanje Golupca ili rušenje njegove tvrđave. (Angiolello, *Historio Thurchesca*).

¹²⁶ Halecki, dokumenat 4.

¹²⁷ *The Crusade*, str. 48.

¹²⁸ Vidi str. 287.

¹²⁹ V. Halecki, 46; Prema Dabrovskom (str. 26) Segedin je bio određen kao mjesto sastanka između dva partnera. Po njegovom mišljenju (str. 44) tursko izaslanstvo je, šest nedelja poslije odlaska iz Jedrena, u posljednjoj sedmici mjeseca jula, stiglo u Segedin.

¹³⁰ *The Crusade*, 39.

kralj u Segedinu zakletvom potvrdio ugovor, pa ga odmah zatim prekršio, pokušao je da ove kraljeve iznenadne i međusobno oprečne postupke objasni snažnim pritiskom prvo pristalice mira, a kasnije pristalice rata¹³¹. Ovo stanovište usvojio je Dabrovski¹³², a djelimično i Pall¹³³. Iako su se pojavili ozbiljni prigovori protiv tvrdnje da je ugovor prvo potvrđen pa za kratko vrijeme pogažen, činjenica je da su se na Vladislavljevom dvoru prepirali pristalice mira i pristalice rata. Kada Halecki kaže da je donijeta samo jedna odluka: produžiti rat, a ne dvije, međusobno oprečne odluke, nesumnjivo ukazuje da su se ove prepirke vodile¹³⁴. Prema Dabovskom, unutrašnje stanje u Mađarskoj iziskivalo je da kralj i Hunjadi prihvate ideju mira. Sabor nije želio rat, i na zasjedanju u Budimu, u aprilu 1444. g. nije usvojio predlog o davanju potrebnih sredstava za vojni pohod. Većina uglednih feudalaca protivila se u saboru nastavljanju rata. I mletački izvještaji potvrđuju da je u Mađarskoj, poslje zaključenja jedrenskog ugovora u junu, ojačala težnja za mirom. S druge strane, Poljaci su zahtijevali od kralja da se, zbog unutrašnjeg stanja u kraljevstvu, vrati u svoju zemlju¹³⁵. Kao što je Angyal još ranije ukazao¹³⁶, poljska vlada, i oko kralja jaka poljska stranka, uvijek su se protivili težnjama da se rat ponovo započne¹³⁷. Nasuprot tome, kraljeva pratnja i neki mađarski feudanci bili su žestoke pristalice nastavljanja rata. Vjerovali su da će se jedan ovakav poduhvat uspješno razvijati, da će mladog kralja podići na najuglednije mjesto u čitavom hrišćanskom svijetu, i ojačati njegov položaj u Mađarskoj protiv njegovog suparnika Frederika III. Vođa pristalice rata, koga Dlugosz smatra odgovornim za gaženje ugovora, bio je jedan od kraljevih savjetnika — Nikolas Lasocki¹³⁸.

Sasvim je sigurno da je ova grupa pristalice rata bila snažno podupirana i podstrekivana od strane pape i italijanskih država. G. de Reguarditis, koji se 1444. g. nalazio kao stalni mletački poslanik u Mađarskoj, djelovao je skupa sa papskim izaslanikom Cesarinijem — kardinalom, koji se svom snagom zalagao za krstaški rat. Mletački senat je službeno saopštio da će odmah uputiti u Bosfor lađe koje su obećane Vladislavu još u zimu 1444. g. u slučaju da se poduzme ponovni pohod na Balkan u proljeće¹³⁹. Krstaška mornarica koja je zamišljena još 1443. g. mogla je da isplovi iz Venecije tek 14. juna 1444. godine¹⁴⁰. Da bi vijesti o tome doprle u mađarsku prijestonicu, potrebne su, u svakom slučaju, dvije sedmice¹⁴¹. Staviše, jednim pismom koje je istog mjeseca napisano Mlečanima, Cesarini zahtijeva da se u ovo područje uputi jedan dio lađa kako bi se krstaškoj vojsci olakšao prelaz preko Dunava¹⁴². Ovdje je vrijedno zabilježiti da ni papa ni mletački predstavnik nisu posjedovali obavještenja o kraljevim mirovnim pregovorima u Jedrenu¹⁴³.

¹³¹ *Die diplomatische Vorbereitung der Schlacht von Varna*, str. 532 i dalje.

¹³² Str. 41-45.

¹³³ *Un moment decisif...*, str. 113.

¹³⁴ *The Crusade*, str. 46.

¹³⁵ Dabrovski, str. 41.

¹³⁶ Spomenuto djelo, str. 532.

¹³⁷ Up. Halecki, 74-78.

¹³⁸ Isto mjesto.

¹³⁹ Jorga, *GOR*, I, 437.

¹⁴⁰ Babinger, *Von Amurath*, str. 243.

¹⁴¹ V. Halecki, str. 47; Angyal, 522.

¹⁴² Jorga, *GOR*, I, 438; Pall, 117.

¹⁴³ V. Pall, *Un moment...*, str. 110, i *Autour de la Croisade*, str. 156.

Krstaška flota bila je sastavljena od 22 lađe koje su osigurali Vatikan, Mleci, Dubrovnik i Burgundija (kasnije će im se priključiti i dvije vizantijske ratne galijske). Alfons V i duka Milana nisu uputili pomoć koju su bili obećali. I pored toga, kao što je iznio Halecki¹⁴⁴, jedna ovolika sila smatrana je dovoljnom da zadrži prelaz turskih snaga preko moreuza Čanakkale i Bosfora. Vijesti o pokretu mornarice, prirodno, veoma su osnažile grupu pristalica rata na mađarskom dvoru¹⁴⁵. Međutim, kada je kralj poslao svog predstavnika u Jedrene, pitanje mornarice bilo je još uvijek neizvjesno. Dlugosz i A. Sylvius Piccolomini, koji je van svake sumnje Dlugoszov izvor¹⁴⁶, nisu se nikako prevarili kad su važnost krstaške mornarice stavili u prvi plan u pogledu ishoda rata. Ono što su oni pogriješili je nešto drugo: A. Sylvius u svom pismu od 18. oktobra 1445. godine kaže: »Mađari su u Segedinu sklopili prilično povoljan mir, međutim, kada su saznali da je vatikanska i burgundijska flota (mletačka zaboravljena!) uplovila u Dardanele, suviše se ohrabriše i na nagovaranje kardinala Cesarinija pogaziše mir«¹⁴⁷. Sylviusova pogreška, kao i Angyalova, koji ga kritikuje, proizlazi iz činjenice da oni nisu znali da je pogažen jedrenski mir od 12. juna. Inače, pokret mornarice bio je poznat na mađarskom dvoru još u mjesecu julu, i to je, bez sumnje, snažno uticalo na odluku krstaša.

U slučaju da krstaški pohod urodi uspjehom, Venecija se nadala da će dobiti Galipolje i Solun i, osim toga, zauzeti Albaniju i neke gradove i utvrđenja na Crnom moru¹⁴⁸. Napuljski kralj Alfons V, čije se aspiracije u ovo vrijeme protežu na Balkan i koji se miješa u njegove unutrašnje poslove, poslao je jednog izaslanika u mađarsku prijestonicu¹⁴⁹, obećao da će krstaškoj mornarici dati jednu lađu i izabrao za sebe, kao dio plijena, Atinu i Patras.

Vizantija, koju Gazavat predstavlja glavnim i stalnim pokretačem akcija osmanskih neprijatelja, kako na Istoku tako i na Zapadu, zaista je snažno uticala na kraljevu politiku. Zato što je uvidio da njegovo postojanje sada zavisi isključivo od intervencije krstaša, car je, poslije obećanja na koncilu u Firenci 1439. g. razvio brižljivu i upornu djelatnost na zapadnim dvorovima. Nakon posjete J. Torzella rimskom, mletačkom i budimskom dvoru¹⁵⁰ i Karystenosa Italiji¹⁵¹, godine 1442., došlo je do uspješnog pohoda mađarskog kralja na Blkan 1443. godine i car je smatrao da se veoma približio cilju. Jedrenski sporazum ga je veoma zabrinuo. Naročito je vrijedno pažnje carevo pismo mađarskom kralju od 30. jula 1444. godine u kojemu je pisao o tome koliko je potrebno da ovaj odmah stupi u rat. Iako se isticalo da je ovo pismo bilo čak faktor,

¹⁴⁴ Str. 62-63.

¹⁴⁵ Up. Angyal, 522. Flota je sredinom jula bila u Modoni. U svakom slučaju, baš u to vrijeme, tj. poslije Muratovog prelaska u Anadoliju, mogla je, sredinom avgusta, biti pred Galipoljem (v. Pall, Un moment..., 113).

¹⁴⁶ V. Angyal, 521.

¹⁴⁷ Angyal, isto mjesto.

¹⁴⁸ Jorga, GOR, I, 436.

¹⁴⁹ F. Cerone, *La politica orientale*

di Alfonso di Aragona, Arch. Storico per la provin. Napoletane, sv. 27-28 (1902-1903); očekujući osobito Marinescovo važno djelo koje još nije publikovano opet njegov *Alphonse V., Roi d' Aragon, et de Naples et de l' Albanie de Scanderbeg*, Melanges de l' école roumaine en France, Paris 1923; D. A. Zakythinos, *Le despotat grec de Morée*, Paris, 1923.

¹⁵⁰ Jorga, GOR, I, 428.

¹⁵¹ Vidi str. 273.

koji je naveo kralja da prekrši ugovor, ova stara tvrdnja je hronološkim dokumentima odbačena¹⁵². On je u ovom drugom pismu, veoma pompeznim stilom, govorio o domoljublju mađarskog kralja, o tome da će, zahvaljujući njemu, uspješno krunisati svaki poduhvat protiv Osmanlija, o ugledu koji je zadobio u narodu koji je sultan pokorio. Iznio je dalje da ove nacije očekuju kralja kao drugog Mesiju, koji će ih konačno osloboditi jarma pod kojim toliko vremena stenju, predskazao je da će kralj ostvariti nove pobjede, ako se ne bude držao vezan za ovaj gnusni mir¹⁵³; obavijestio ga je da su oni, koji su uticali na kralja da stupi u mirovne pregovore sa sultanom, na taj način ostvarili neprijateljev cilj da pređe na drugu stranu moreuza i da se udalji, zatim da je ovaj mir pripremljena zamka za ostvarenje ovog cilja, da je sultan uistinu 12. jula prešao u Anadoliju i da se tamo nalazi, da je već sada preduzeta akcija protiv Turaka u Moreji i da su neka područja osvojena¹⁵⁴. Naročito je vrijedno zabilježiti činjenicu da je pismo otpremljeno iz Mistre — centru despotovine Moreje. Stvarno znamo da je carev brat despot Konstantin Paleolog, još na početku ljeta, pošto je dovršio popravljjanje zida Heksamilion (Kerme) na Koritanskoj prevalici, stupajući u vojne akcije, prisilio atinski dukat (dukaluk), koji je priznavao sultanovu vrhovnu vlast, da prizna njegovu upravu¹⁵⁵. Štaviše, prema svjedočanstvu Pharantzesa, despot Konstantin je poslao izaslanike Cesariniju — zastupniku mađarskog kralja i pape za rat protiv Turaka, koji se nalazio u Mađarskoj, i mletačkom admiralu A. Loredanu, koji je djelovao prema Istoku. Cesarini u jednom svom pismu daje ova obavještenja o Konstantinovom stanju¹⁵⁶: »Na osnovu primljenih informacija, brat bizantijskog cara, Dragaš, koji je otišao u Moreju, videći da snaga varvara (Osmanlija) počinje da opada i da se protiv njih vrše ratne pripreme na svakoj strani, ne ustručava se da vrlo uspješno sakuplja vojnike od podanika s ciljem da otvori rat protiv njih čim mađarska vojska otpočne sa neprijateljstvima.«

Ukazujući na istinu da pismo vizantiskog cara od 30. jula nije odigralo neku ulogu u vezi s kraljevim proglašenjem rata od 4. avgusta, mi znamo da je u Mađarskoj boravio jedan carev poslanik (možda gore spomenuti Karystenos) i da je kralj poslao jedno pismo obećavajući Vizantiji da će povesti rat¹⁵⁷.

Vizantija je, kako izegla, odigrala važnu ulogu i u uspostavljanju veza između Karaman-oğlue i zapadnih zemalja u pogledu zajedničke akcije protiv Osmanlija. Prema Gazavatu, tekvur (car) je, na vijest o jedrenskom mirovno mugovoru, stupio u političku akciju i poslao jedno duhovno lice s pismom Karaman-oğluu kako bi ga podstakao da pređe u napad. Kod Ašik Pašazade i Nešrija¹⁵⁸ postoji verzija da je Karaman-oğlu poslao svog izaslanika direktno srpskom despotu i mađarskom

¹⁵² Vidi Halecki, 26-27.

¹⁵³ Zinkeisen, GOR, I, 672.

¹⁵⁴ O analizi pisma v. Halecki, 26-30.

¹⁵⁵ Vidi Zakythinos, 230-231.

¹⁵⁶ Jorga, *Notes et extraits*, III, str. 110; ovdje je uzeto tumačenje koje je dao Zakythinos (spom. djelo,

str. 230), uporedi Cyriasusovo pismo (Halecki, dokument br. 1).

¹⁵⁷ Halecki, 29.

¹⁵⁸ Nešri (publ. Taeschner), 172; Anonim u *Tevārih-i Āl-i Osmanu* (publ. Giese, str. 68), zabilježio je samo da je izaslanik poslat »nevjerniku«.

kralju¹⁵⁹. Sasvim je izvjesno da je Vizantija činila ogromne napore da na Istoku i Zapadu ostvari jedinstven sistem akcije protiv Osmanlija, a to je snažno podupiralo pristalice rata u Mađarskoj¹⁶⁰.

Smioni borbeni poduhvati morejske despotovine nisu ništa drugo nego simptomi ustanačkog duha koji se pokazuje na Balkanu protiv osmanlijske oslabljene uprave. Stvarno, u planovima krstaša u to vrijeme mogućnosti ustanka uzimane su u obzir kao važan faktor¹⁶¹. Ovdje se mogu uzeti u obzir i detalji koje smo ranije iznijeli o pripremama ustanka među Bugarima. U ovo vrijeme je i Iskender-beg (Đorđe Kastriot) — subaša starog Akčahisara (Kroje), koji se u sukobu kod klanca Zlatice povukao i otišao među nezadovoljne krajišnike, osvojio »Jovanovu zemlju« — baštinu svoga oca i podigao ustaničku zastavu¹⁶². Stvarno, od opšteg popisa koji je obavljen 1432. godine, Albanija je bila u znaku ustanka i vrenja. I u južnoj Albaniji je Gin Zenebissi ponovo u ljeto 1444. godine stupio u akciju da bi povratio svoje stare malikane¹⁶³. Podigli su se i Vlasi i Arnauti nastanjeni na području Pindskog gorja¹⁶⁴. Bosanski kralj je pokorio Srebrenicu, među Srbima Novog Brda počeo je ustanak¹⁶⁵. I Vlad Drakul I, vojvoda Vlaške, poslije bitke kod Zlatice došao je pod uticaj mađarskog kralja, dakle, priključio se protivnicima Turaka¹⁶⁶. Sjetimo se da je kralj, u sporazumu sklopljenom 12. juna 1444. godine, uporedo sa potvrđivanjem vojvodinog vazalnog odnosa prema sultanu, uspio da za njega izdejstvuje izvjesne ustupke¹⁶⁷. Vovojoda će poslati svoje sinove sa 4000 vojnika da se priključe krstaškoj vojsci, koja će prodrijeti na Balkan u jesen 1444. godine¹⁶⁸. Čak ni mala Dubrovačka Republika, uvijek toliko oprezna, nije oklijevala da se priključi Mađarskoj i da, zbog trgovačkih koristi, pošalje svoje brodove krstaškoj floti¹⁶⁹ nadajući se da će po završetku rata dobiti Valonu i Kaninu¹⁷⁰.

Ako se uzme u razmatranje opšte stanje u Rumeliji, kao i zbivanja u osmanlijskoj prijestonici u ljeto 1444. g., koja ćemo kasnije saopštiti, već tada su postali očigledni mnogi simptomi koji su snažno podupirali

¹⁵⁹ Vidi Babinger, *Von Amurath*, 236-237; važan tekst koji ovo potvrđuje jeste ova izjava koja se nalazi u »sevgendami«, napravljenoj između Murata II i Karaman-oğlu Ibrahim-bega, u ljeto 1444. godine: »... da ne šaljem svoga čovjeka i svoje obavještenje tajno ni javno neprijateljima Murat-bega koji ne žele veličinu njegovih pokrajina, bili oni muslimani ili nevjernici« (I. H. Uzunçaršili, *Karaman imareti vakfiyesi...*, Belleten I, 121). O jednom izaslaniku Karaman-oğlu koji je posjetio zapadne dvorove, vidi Jorga, *Les voyageurs orientales en France, Revue du Sud-Est Europ.* IV (1927) str. 8. Vjerovatno je Karaman-oğlu Ibrahim-beg obećao saradnju mletačkom izaslaniku, koji je došao u Konju, u februaru 1452. godine (Jorga, *GOR*, II, 128).

¹⁶⁰ Up. Zinkeisen, I, 672.

¹⁶¹ U jednom krstaškom planu koji je podnesen 1439. godine koncilu u Firenci (Broquière, 265) stoji doslovno: »il y a une grande multitude de chrestiens subjectz au Turc par tribut qui tous se rebelleroyent contre luy«.

¹⁶² Vidi moj rad *Iskender beg, Islam Ansiklopedisi*, sv. 52, i *Arnavutluk'ta Osmanli hakimiyetinin yerleşmesi*, Istanbul ve Fatih, br. 2 (1953).

¹⁶³ Jorga, *GOR*, I, 436; Chalkokondyles, 324.

¹⁶⁴ Pall, *Un moment...*, 109.

¹⁶⁵ Pall, 109.

¹⁶⁶ Jorga.

¹⁶⁷ Vidi str. 283.

¹⁶⁸ C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, 1, Bükreš, 1937, str. 10; I. Minea, *Vlad Drakul și vremea Sa*, Cercetari istorice IV (Yaš 1928), str. 180.

¹⁶⁹ Halecki, 61.

¹⁷⁰ Jorga, *GOR*, I, 436.

pretpostavku da je velika opasnost od osmanlijskog gospodarstva na Balkanu prošla. Naravno, sva ova obavještenja uzdigla su do najvišeg stepena nade mađarskog dvora u pogledu ishoda novog krstaškog rata.

Profesor Fr. Babinger je prvi sistematski obradio krizu unutar osmanske države u ljeto 1444. godine¹⁷¹. Kao što smo gore rekli, sve akcije sultana Murata koje su uslijedile poslije Zlatice, pokazuju njezgovu namjeru da se povuče i da prijesto preda sinu Mehmedu nakon što je učvrstio mir i sigurnost na Istoku i Zapadu. Međutim, ovaj događaj prepuštanja prijestola dovešće zemlju u veoma kritičnu situaciju.

Kada je stupio u mirovne pregovore s neprijateljem, Murat II je naredio da dođe u Jedrene njegov sin, princ Mehmed Čelebi, koji se tada nalazio u Manisi¹⁷². Cyriacus ga je vidio uz oca već 22. maja, kad je, zajedno sa genovežanskim poslanikom, bio primljen u audijenciju¹⁷³. Pošto je 12. juna pred mađarskim predstavnikom zakletvom potvrdio desetogodišnji mir, Murat je 12. jula prešao s vojskom Moreuz i krenuo protiv Karaman-oglua, koji je u Andaliji otpočeo napad¹⁷⁴. Za svoja zamjenika («kaymakama») ¹⁷⁵ u Jedrenu, ostavio je sina, princa Mehmeda zajedno sa velikim vezirom Džandarli Halil-pašom. Iako su Turci smatrali zaključenim mir sa moćnim protivnikom na Zapadu, u Jedrenu je zavladao strah. Kako se vidi iz Gazavata, begovi i paše nisu uspjeli da spriječe Muratov prelazak u Anadoliju iako su se trudili. Izgleda da je opasnost koja dolazi sa zapada smatrana još većom i pogibelnijom. Murat je protiv Karaman-oğlu nastupio sa anadolskom vojskom — rumelijsku vojsku nije prebacio na drugu stranu Moreuza. Prema tome, on je sa sobom poveo svoju kapukulu vojsku čiji broj ni u kom slučaju nije prelazio cifru od 5 do 6 hiljada¹⁷⁶. Sultan Murat je i u Andaliji vodio istu miroljubivu politiku kao u Rumeliji prema despotu. Davši znatne ustupke svom protivniku i odstranivši potrebu daljeg ratovanja, potpisao je mirovni ugovor u Yenišehiru¹⁷⁷. U ovoj »sevgendnami«¹⁷⁸, čiji tekst posjedujemo, Karaman-oğlu je prihvatio vazalni odnos prema »Murat-begu i njegovom sinu Mehmed-begu« i to potvrdio ovim članom: »Ukratko, da njihovim prijateljima budem prijatelj, a njihovim neprijateljima i da svake godine šaljem jednog sina sa svojom vojskom pomenutom Murat-begu u službu«¹⁷⁹. Sultan Murat je udovoljio zahtjevima Karaman-oglua, — povratio mu je mjesta Beyşehir, Seydişehir, Oklukhisar i Akhisar koja je bio preoteo poslije smrti njegovog oca Ibrahim-bega, a to je bio stvarni uzrok Karaman-oğluovih neprijateljskih akcija¹⁸⁰. Imajući u vidu da je u Andaliju prešao preko Moreuza 12. jula, vjerovatno je sultan ovaj mir sa Karaman-oğluom potpisao u drugoj polovini jula. Prema Gazavatu Murat je iz Yenišehira došao u Mihalič polje i tu se, pred begovima i pašama službeno povukao s prijestola. Sultan Mehmed je stupio na prijesto početkom avgusta 1444. g. Muratovo prepuštanje

¹⁷¹ Von Amurath zu Amurath, Oriens, vol 3, No. 2, str. 229-265.

¹⁷² Gazavat 31 b.

¹⁷³ Halecki, dok. 3: »Cialaby filio«.

¹⁷⁴ Prema pismu vizantijskog cara v. Halecki, str. 51.

¹⁷⁵ Izraz u Takvimu za H. 849. godinu.

¹⁷⁶ Vidi: Istanbul fethinden önce Fatih Sultan Mehmed.

¹⁷⁷ Gazavat, 34 a, v. Dodatak I, up. Takvim, gore, str. 285—286.

¹⁷⁸ Vidi ranije, bilj. 159.

¹⁷⁹ U sukobu na Kosovu 1448. godine učestvovala su i snage Karaman-oğlu (Nešri, 175).

¹⁸⁰ Vidi gore, str. 286.

prijestola 12-godišnjem dječaku u trenutku kada to niko nije očekivao, i njegovo posvećivanje »zagrobnom životu«¹⁸² bio je potez koji je izazvao teške posljedice. Na taj način država je stvarno ostala bez vođe, na pomolu je bila snažna kriza, a činjenica da se u Jedrenu, oko mladog sultana obrazovala suparnička partija protiv jakog Džandarli Halil-paše, naročito je otežavala situaciju¹⁸³. Kada se uzme u obzir i krstaška prijetnja mađarskog kralja, razumljivo je što je u Jedrenu nastala veoma kritična situacija koja se odražava u nemirima i paljevinama. Nisu savim pretjerali stari osamnljiški izvori¹⁸⁴ koji Muratovo prepuštanje prijestola »jednom deranu« i njegovo povlačenje prikazuju glavnim uzrokom koji je turske neprijatelje doveo pod Varnu.

Razni izvori ilustruju paničnu psihozu koja je vladala u osmanlijskoj prijestonici. Iz M. Beheimovih spjevova saznajemo da je bogati svijet iz Jedrena, na vijest o ponovnom pohodu mađarskog kralja, počeo da bježi i prelazi u Brusu¹⁸⁵. Okolnost da je Vladislav, u vrijeme kada je uputio svog poslanika u Jedrene, zvanično saopštio da će preduzeti krstaški pohod, uticala je, van svake sumnje, na porast nesigurnosti i nespokojstva među Turcima. Niko nije bio zaboravio da se krstaši, u zimu 1443. godine, zamalo nisu spustili u dolinu koja vodi Jedrenu. Gazavat u potpunosti potvrđuje ove navode o napetoj situaciji koja je, nema sumnje, u velikoj mjeri ohrabrila neprijatelja. Na brzinu su iskopani rovovi oko Jedrena i poduzete obrambene mjere. Od Cyriacusa saznajemo da je to započeto još toga ljeta¹⁸⁶. Okolno stanovništvo sklonjeno je u jedrensku tvrđavu. Prebacivanjem bogatstava Halil-paše i Hadim Šahin-paše u tvrđavu Dimetoku (Dimotiku), koja je sigurnija, razbjesnilo je narod koji je živio u strahu i napetosti. Govoreći riječima Gazavata »jedrenski narod je počeo da gunđa i da se sakuplja pred ovim pašama«. Počele su i demonstracije¹⁸⁷. Fr. Babinger je na pregledan način obradio velike neredne Hurufija, krvoproliće i događaje u ljeto 1444. godine u Jedrenu, po obimu i surovosti do tada bez presedana u istoriji¹⁸⁸. Ovaj značajan vjersko socijalni događaj izraz je, bez sumnje, prekomjernog jačanja jeretičkih grupa u naelektrisanjoj atmosferi koja je vladala u Jedrenu u ljeto 1444. godine¹⁸⁹. Veliki požar koji je u prijestonici progutao »bedestan«, genovežanski »fondaco« i 7000 kuća, bez sumnje, može se povezati sa ovom mutnom situacijom¹⁹⁰.

U ljeto 1444. godine podignut je do danas nepoznat ustanak princa Orhana, koji je iz Istambula prešao u Indžegiz i Dobrudžu, poslije stupanja na prijesto Mehmeda II. Iako je ovaj događaj, koji nam Gazavat

¹⁸² Vidi: *Fatih Sultan Mehmed'in ilk culusu*.

¹⁸³ *Istanbul fethinden önce*.

¹⁸⁴ Nešri, 172.

¹⁸⁵ V. Babinger, spom. djelo, str. 238.

¹⁸⁶ Cyriacus, u svom pismu od 24. juna 1444. godine (Halecki, dok. br. 8) veli: »Kao što ćete razumjeti od vaših ljudi, Turci, koje je zahvatio veliki strah i briga, danonoćno popravljaju bedeme, ojačavaju kule drvenim palisadama« (H. Dereli terc.).

¹⁸⁷ *Gazavat*, 40 a.

¹⁸⁸ Babinger, spom. djelo, str. 247. Takođe se može napomenuti da je u ovom pričanju (rivajetu) riječ o Kassab-zade Mehmed-begu, koji je bio ličnost u prvom planu za vrijeme događaja 1444. godine. U nekim starijim velayetnamama Mahmud-paše vidi se da se ovaj Kassab-zade brka sa Mahmud-pašom — velikim vezirrom Fatih Mehmedovim. (Vidi *DT CF dergisi*, VII, br. 2, str. 494).

¹⁸⁹ Up. Babinger, 247.

¹⁹⁰ Babinger, 244, 248.

detaljno saopštava¹⁹¹ bio suzbijen od strane beglerbega Šehabeddin Šašin-paše, on je u Jedrenu izazvao veliku uznemirenost. Princ Orhan je ponovo pobjegao u Istambul. Vijest o akciji princa Orhana i povlačenje sa prijestola što se dogodilo početkom avgusta, bez sumnje, nije tamo doprla u vrijeme segedinskih pregovora i zato nije mogla ni uticati na kraljev proglas od 4. avgusta. Međutim, ova važna vijest mogla je da dopre do mađarskog dvora prije pokreta krstaške vojske (1. septembar)¹⁹². Mutna situacija u Jedrenu bila je poznata u Mađarskoj još tokom ljeta. Cyriacus je, u pismu koje je poslao iz Istambula 24. juna¹⁹³, opisao paničnu atmosferu, u kojoj se nalaze Osmanlije, i saopštio da se ubrzano pristupilo popravci jedrenskih bedema i da je »vojska više sklona bijegu nego ratu«. Kao što je Cyriacus ukazao¹⁹⁴, i poslanici koji su došli u Jedrene, mora da su, prilikom svoga povratka, upoznali mađarske velikaše sa ovom situacijom.

Eto, ovako su se razvijali događaji protiv Osmanlija u ljeto 1444. godine i segedinski pregovori počeli su u ovim uslovima.

Dužnost turske poslaničke delegacije izgleda je sasvim određena i jednostavna: u vezi sa sporazumom zaključenim u Jedrenu primiti zakletvu od mađarskog kralja, despota i Hunjadija¹⁹⁵. Treba podsjetiti da je bio ugovoren mir na osnovu sporazuma ostvarenog 12. juna u Jedrenu, poslije prilično žučne diskusije sa delegatom mađarskog kralja, koji je posjedovao njegovu potpunu punomoć; da je Murat II ovo zakletvom službeno potvrdio, i da je u Segedin sa poslanstvom uputio jednog od najvećih dostojanstvenika svoga dvora da primi kraljevu zakletvu. Prema Gazavatu, ugovor je sa sultanove strane bio potvrđen tek poslije garanta koje je dao mađarski poslanik da će kralj, despot i Hunjadi poštovati ugovor. Stvarno, i kralj je u svom akreditivu¹⁹⁶ saopštio da sultan treba da položi zakletvu na tačke u kojima bude postignut sporazum sa njegovim poslanikom, i da će on, na isti način položiti zakletvu pred sultanovim predstavnicima. Murat II je položio svoju zakletvu pridržavajući se u potpunosti ove procedure koju je kralj propisao. Fr. Pall je, uzimajući u obzir ovo stanje, ispravno tvrdio da je mir ugovoren 12. juna u Jedrenu. Kraljev posao potvrđivanja ugovora sastojao se samo iz formalnosti¹⁹⁷. Halecki je, bez sumnje, pretjerani formalista kad ističe da »primirje« koje još nije bio potvrdio kralj na osnovu tadašnjeg međunarodnog prava nije ni imalo snagu obaveze¹⁹⁸. On je suviše vezan za stanovište da kralj, koga uvijek nastoji da opravda, nije pogazio svoje obećanje i obaveze. Kada na mnogim mjestima ponavlja da se izraz »zaključen ugovor« (coacta pax)¹⁹⁹, koji se pominje u dokumentima, od-

¹⁹¹ *Gazavat*, str. 35-36, vidi Dodatak I.

¹⁹² Hunjadi je poduzimao pohode protiv Turaka uvijek u jesen. On je vrlo dobro znao da spahijske-timarniči ne žele da ratuju zimi i da se razidu po svojim posjedima i na to je, svakako, računao.

¹⁹³ Halecki, dok. 8.

¹⁹⁴ Halecki, str. 51. Vidi bilj. 186.

¹⁹⁵ *Up. Jorga*, I, 439.

¹⁹⁶ Halecki, dok. 2.

¹⁹⁷ Pall, *Autour de la Croisade de*

Varna la question de la Paix de Zzeged et de sa rupture, Acad. Roumaine, Bull. de la Section hist., sv. XXII, 2 (1941) str. 145. Značajno je da je Callimachus naveo 13. juni kao datum segedinskog mira (Dabrovski, 18; Halecki, 27, bilj. 71).

¹⁹⁸ Halecki, str. 21, 66.

¹⁹⁹ Halecki, dok. 8; vizantijski car je, misleći na jedrenski sporazum, u pismu od 30. jula, koje je napisao kralju, spomenuo (jedrenski sporazum) kao *pacis foedera*. Kralj lično,

nosi na sporazum od 12. juna²⁰⁰, tvrdi da u Segedinu nije ni sklopljen nikakav mir. Cyriacus je, a i car takođe, postao tumač autentične *sumu*-acije, pišući kralju da ne potvrdi ugovor. Međutim, činjenicu da su u Jedrenu Turci potvrdili ugovor, usvajaju. Murat je, bez sumnje, oslanjajući se na to, prešao u Anadoliju i odrekao se prijestola. U pismu Mehmeda II govori se da je njegov otac, nakon što je potpisao ugovor o miru, napustio prijesto²⁰¹. Konacno, kad je toga ljeta u Moreuze uplovila hrišćanska flota, Turci su rekli komandantu burgundijskih brodova da je zaključen dobar mir, čak su pokazivali i tekst ugovora²⁰².

U vezi sa segedinskim mirom, Gazavat nam, izgleda, može pružiti mogućnost da još jasnije utvrdimo neke postavke. Tekst Gazavata, koji se odnosi na ovu konferenciju, donijeli smo u Dodatku doslovno. Tu se mogu utvrditi sljedeće glavne tačke:

1 — Za vrijeme ovog sastanka kralj se držao kao da ništa nije znao o pregovorima koji su se ranije ostvarili i o misiji svoga izaslanika.

2 — Na to je despot odvojeno poveo razgovore sa turskim predstavnikom. Ovaj je, međutim, za okončanje ugovora iznosio uslov da sva trojica — kralj, despot i Hunjadi, polože zakletvu.

3 — Despot je uložio mnogo napora da u ovom pravcu privoli kralja.

4 — Kralj je na drugom sastanku zahtijevao od turskog predstavnika da odmah isprazni i preda despotu Smederevo i druga srpska utvrđivanja; poslanik je za uzvrat insistirao na polaganju zakletve njih trojice.

5 — Kada se shvatilo da je izaslanik spreman da odmah preda utvrđenja, sva trojica — kralj, despot i Janko, položivši zakletvu, potvrdiše ugovor i predadoše ga Balta-oğluu.

6 — Nakon toga je turski predstavnik poveo despota sa sobom, evakuisao Smederevo i predao mu ga.

Gazavat, stvarno, griješi kad još na početku govori da su delegati došli u kraljevu »prijestonicu«, tj. Budim. Međutim, podaci iz Gazavata, koji se odnose na kraljev nastup i držanje, u potpunosti se podudaraju sa stanovištem drugih izvora kojima raspolazemo. Osmanski izvor, u svakom slučaju, nije govorio tek onako o neprijatnosti pricinjenoj sultanovom izaslaniku. Činjenica je da se u potpunosti može shvatiti indiferentno držanje kralja, koji je svoj položaj smatrao veoma snažnim i koji je, u stvari, već bio obećao da će povesti krstaški rat — prema osmanlijskom predstavniku koji je došao da traži mir. Konačno, ako se napomene da se kralj potajno priključio jedrenskim pregovorima onda je moguće shvatiti njegovo držanje pred strancima. Moguće je da odavde proizilazi i tvrdnja »ne konsultujući kralja«, koju donosi Palatio. Međutim, kao

aludirajući bez sumnje na jedrenski sporazum u svom proglasu od 4. avgusta, ovaj sporazum opisuje ovako: *factis, iuramento firmatis* (»ugovoren i zakletvom potvrđen«) (Halecki, 45).

²⁰⁰ »The treaty closed in Adrianople on the 12 th of June the Hungarian-Serbian envoys, and sworn by

the Sultan« (str. 45). Ponovno na drugom mjestu (str. 52) »it is true that he had promised it (ratification) in advance in the credentials given to his envoy«.

²⁰¹ Vidi str. 280.

²⁰² Prema hronici Jean de Warwina — strica ovog komandanta, (Halecki, 68).

što zapadni izvori iznose, i što se potpuno podudara sa Gazavatom, ličnost koja je bila najviše zainteresovana da se zaključi mir i koja se svom snagom zalagala da ga očuva, jeste despot. On je sam produžio pregovore sa turskim izaslanikom. Tvrdnja koja se nalazi u predanju koje prenosi Dlugosz da su despot i Hunjadi potajno sklopili ugovor sa sultanom i nagovorili kralja da ga potvrdi, sada može da bude spojena sa detaljima koji se nalaze u Gazavatu²⁰³. Pošto je dobio garantije za najvažnije uslove mira, tj. neodložno predavanje srpskih utvrđenja, despot je, svakako, insistirao da ugovor bude potvrđen od strane sve trojice. Jer, Balta-oğlu je, razumije se, zahtijevao da najprije sva trojica polože zakletvu da neće zaratovati. Iz pisma Murata II, koje je napisao kralju 12. juna saznajemo²⁰⁴ da je dužnost njegovog predstavnika da dobije zakletve i izdejstvuje potvrđivanje ugovora. Zato što su na jedrenskim pregovorima sasvim samostalno učestvovali predstavnici kralja, despota i Hunjadija²⁰⁵, sultanov izaslanik je insistirao da isto tako svaki od ove trojice položi zakletvu. Dok se to ne postigne, a naročito dok ne položi zakletvu kralj, koji je u Jedrenu preko svog predstavnika preuzeo na sebe glavne pregovore, očigledno je da Balta-oğlu ne prihvata nikakve razgovore o ispražnjavanju i predaji srpskih tvrđava. Kralj se držao superiorno, i bez sumnje, bio je pod Cesarinijevim uticajem. Stoga je despot morao imati dosta muke da ga pridobije da potvrdi ugovor. Ovu despotovu ulogu ističe i Gazavat.

Da li je kralj zaista potvrdio ugovor? Gazavat je prvi turski izvor, koji jasno i u potvrđnom obliku odgovara na ovo pitanje. Halecki je, pod svjetlom jedrenskog sporazuma od 12. juna, koji je konačno potpuno utvrđen, ponovo ispitao stanovište tradicije i sva dokumenta u vezi sa Segedinom, i došao do rezultata da kralj nije potvrdio ovaj ugovor, pa na osnovu toga ne može biti ni govora o gaženju neke zakletve. Halecki je napisao da nijedan turski izvor ne raspravlja o nekom ovakvom događaju. On spominje mir sklopljen samo sa despotom²⁰⁶. Naravno, kada je ovo pisao. Gazavat još nije uio poznat naučnom svijetu. Halecki je na drugi način protumačio kraljev proglas od 4. avgusta, koji je do sada upotrebljavan kao najjasniji i neprikosnoveni dokaz o jednom ugovoru koji je sklopio kralj, a koji je u Segedinu potvrdio zakletvom, i ustrajao je da je »zakletvom potvrđeni ugovor« sporazum sklopljen u Jedrenu 12. juna. Kao dokaz iznosi činjenicu da se ni u izvodima izvještaja, koje je mletački senat poslao admiralu Loredanu, ni u Palatijevom izvještaju ne nalazi nikakva aluzija koja bi se odnosila na ugovor sklopljen u Segedinu²⁰⁷. Isto tako poljska vlada u pismu koje je 26. avgusta uputila kralju, govori prema Haleckom, ne o već zaključenom miru nego o miru koji će se vjerovatno zaključiti²⁰⁸. Konačno, Halecki ističe da su opšti uslovi toga vremena prinudili kralja da potvrdi ugovor. Međutim, Pali²⁰⁹ nije usvojio ovakav način tumačenja dokumenata i odbio je da su opšti uslovi (zadržavanje flote, veoma pogodni prijedlozi mira, jačanje pri-

²⁰³ U pismu vizantijskog cara postoji i jedna aluzija o tome da su despot i Hunjadi bili ti koji su potsticali kralja na ove mirovne pregovore: vidi Halecki, str. 34.

²⁰⁴ Halecki, dok. 5.

²⁰⁵ Vidi gore, str. 17-19 i tekst Ta-

kvima koji smo donijeli na 23. stranici.

²⁰⁶ Str. 68.

²⁰⁷ *The Crusade*, str. 41-44.

²⁰⁸ *The Crusade*, str. 49.

²⁰⁹ *Autour de la Croisade de Varna*, str. 147-155.

stalica mira u Mađarskoj) naveli kralja na potvrđivanje ugovora. Najzad je i Dabarovski potvrdio Pallove hipoteze. Nastojeći da odbije i obori pojedinačno sve dokaze, koje je istakao Halecki u svojoj posljednjoj tvrdnji, došao je do zaključka da je ugovor bio potvrđen zakletvom²¹⁰.

Halecki misli da su u Poljskoj verziju gaženja zakletve iznijeli i proširili pristalice bazelskog koncila koji su poslije Varne bili neraspoređeni prema papi i Cesariniju. Po njemu je u zapadnoj Evropi isto djelo napravio Aeneas Sylvius Piccolomini (kasnije, od 1458 do 1464 papa Pio II), koji je bio protiv Cesarinija. Međutim, kod Burgundanina Jana de Warwina, koji je isto tako savremeni izvor, ne smatraju se dovoljnim dokazi koje ističe Halecki²¹¹ za pobijanje izričitog navoda o tome da je mir bio pogažen od strane kralja. Zaista, kako u grčkim izvorima, isto tako i u turskim dokumentima, koje ćemo kasnije pomenuti, možda je riječ o tome da je jedrenski sporazum od 12. juna, u stvari, ugovor, čije je gaženje predmet diskusije. Sigurno je ovaj junski sporazum *Pacis foedera* koji se pominje u pismu vizantijskog cara od 30. jula²¹² koje je upućeno Vladislavu. Kralj, međutim, u jednom pismu, koje je otpremio iz Oršove 22. septembra, piše da Turci nisu ispunili uslove mira zbog čega ni oni neće moći da održe svoju zakletvu²¹³. Ako je ovaj dokumenat koji nam je dospio samo u obliku jedne neispravne kopije²¹⁴ autentičan, onda je dokazano da je lično kralj položio zakletvu. Može li se i pomišljati na neku vezu zapadnih verzija sa verzijom u Gazavatu, koji raščlanjuje i u potpunosti potvrđuje izričite navode zapadnih izvora o tome da je ugovor u Segedinu od strane kralja bio najprije sklopljen (ispravno potvrđen), a kasnije pogažen? Ranije smo iznijeli nekoliko primjera o tome koliko u nekim podacima u zapadnim izvorima ima podudarnosti s podacima koje donosi Gazavat. U svakom slučaju, ovaj samostalni i iscrpni osmanlijski izvještaj, nedvosmisleno potvrđuje da je u Segedinu kralj položio zakletvu, a kasnije je pogazio.

Najstariji i dragocjeni dokumenat koji tretira pregovore vođene u Segedinu jeste pismo sa instrukcijama upućeno mletačkom admiralu Alioisiu Loredanu — 9. septembra 1444. g. Ovo pismo obuhvata izvode dvaju samostalnih izvještaja od 12. i 14. avgusta, koje su u Mađarskoj primili kardinal Cesarini — papin zastupnik, i G. de Reguardatis — mletački poslanik²¹⁵. Tamo se govori o tajnim pregovorima (*practicae*) kralja i despota sa Turcima²¹⁶ (smisao ovoga objašnjava nam Gazavat). Međutim, Mlečani sumnjaju u ishod ovih pregovora i napominju da su mađarski kralj i prinčevi već dali obećanje da će te godine povesti rat za uništenje Turaka. Riječi i izrazi koji se nalaze u ovom posljednjem izjašnjenju, prema Haleckom, gotovo su istovetni sa onima koji se nalaze u objavi rata koju je kralj proglasio 4. avgusta u Segedinu. Proizilazi da su pregovori nastavljeni i poslije ovog datuma. Sam Halecki

²¹⁰ L'« *année 1444*.

²¹¹ Str. 66, bilj. 56. Up. Pall, *Autour de la Croisade...*, str. 8-9; Warwin veli: *«Le roy de Hangrye et les Hongres ont parjuré et faulsé leur loy»*.

²¹² Halecki, str. 27.

²¹³ Pall, *Autour de la Croisade*, str. 954, Halecki, str. 53.

²¹⁴ Halecki, str. 52, bilj. 73.

²¹⁵ O ovom dokumentu i njegovoj analizi vidi Halecki, 41-44.

²¹⁶ O ovom izrazu vidi Halecki, str. 42. On ovaj izraz na engleskom tumači sa *practices*, a Angyal na francuskom sa *pratiques secrètes*.

skreće pažnju na činjenicu da je u pismu, u dijelu o mirovnim pregovorima, despot izdvojeno pomenut, a kada je riječ o ratu o njemu nema nikakve aluzije, pa nastoji da otuda izvuču zaključak da kralj nije potvrdio ugovor, prema tome despot je sam produžio pregovore²¹⁷. Međutim, prva postavka da su pregovori nastavljeni sa kraljem i despotom je objašnjena. Vrijedna je pažnje i činjenica da je zabilježena sumnja izražena o ishodu pregovora, kao i mogućnost kraljevog odustajanja od pohoda. Objasnjavajući kraljevu dvoličnu politiku nastojaćemo da razjasnimo kako je kralj mogao nastaviti mirovne pregovore, iako je javno dao riječ da će ratovati. Sada je moguće podvrgnuti novoj kritici njegov segedinski proglas od 4. avgusta. Vladislav u ovom proglasu saopštava da je primio u audicijenciju izaslanika Murata II i da oni »traže da se sklopi primirje sa pomenutim turskim imperatorom Muratom«. U istom proglasu govori se dalje o »ugovorima i pregovorima ili nagodbama i primirjima sa turskim sultanom ili čovjekom kojega on uputi ili sa njegovim poslanikom, koji su bili u kakvoj formi *sklopljeni ili će biti sklopljeni* i zakletvom potvrđeni ili će biti potvrđeni«²¹⁸ Prochaska ranije s pravom razdvoja ovaj pomenuti »zaključeni i zakletvom potvrđeni« ugovor i ugovor koji će biti potvrđen. Zahvaljujući dokumentima koje je ostavio Cyriacus i Gazavatu, danas znamo sasvim sigurno da je 12. juna u Jedrenu bio sklopljen jedan ugovor. Prošlim vremenom u proglasu misli se na ovaj ugovor, a budućim, pak, misli se na njegovo potvrđivanje od strane kralja²¹⁹. Rezultat ovakvog načina tumačenja je i to da ono još jedanput utvrđuje da 4. avgusta ovaj ugovor *još nije bio potvrđen*. Prema Haleckom, kralj je pod pregovorima i ugovorima o kojima govori, a koje se odnose na budućnost mislio na pregovore koje je despot produžio sa poslanicima i na mogućnost potpisivanja jednostrane nagodbe između despota i sultana²²⁰. Ne treba da se zaboravi to da se vijest o sporazumu, sklopljenom u Jedrenu 12. juna i vijest o mirovnim pregovorima sa turskim poslanicima u Segedinu, proširila na sve strane i neminovno prouzrokovala sumnju i zabranutost naročito među kraljevim saveznicima. Kralj je, bez sumnje, svoj proglas od 4. avgusta objavio zato da bi otklonio sve brige i potvrdio svoj temeljni cilj — rat. Ali, u pomenutom pismu koje je mletački senat poslao Loredanu, ovaj proglas nije uzet kao dovoljna garancija. Zato Senat i nije zaboravio da uzme u obzir mogućnost da se mirovnim pregovorima postigne pozitivan rezultat. Da ne bi na sebe navukao svo neprijateljstvo osmanske države, preporučio je upuštanje u neprijateljske akcije samo u slučaju ako kralj stvarno zaratuje, i da se sva krivnja prebaci na papu u slučaju da se ostvari mir. Štaviše, i Dubrovačka Republika, koja je svoje lađe praključila krstaškoj floti, bila je sada, zbog vijesti o sporazumu, zabrinuta i molila je kralja da i ona bude zastupljena u ugovoru o miru koji će biti sklopljen²²¹. Ukratko, po našem mišljenju, pregovori između kralja i despota sa turskim poslanikom bili su 4. avgusta u toku. Za vrijeme pregovora Turci su zahtijevali da zadrže pod svojom kontrolom rudnike srebra (kao Novo Brdo) i neke tvrđave u Srbiji, ali su, na kraljevo insistiranje, odustali, i verzija o velikim teškoćama u koje su zapali pregovori²²² u svakom slučaju počiva na izvjesnoj istini.

²¹⁷ Str. 42-43.

²¹⁸ Jorga, GOR, I, 440.

²¹⁹ Up. Halecki, 45.

²²⁰ *The Crusade*, str. 45.

²²¹ Halecki, str. 31.

²²² Vidi Zinkeisen, str. 626.

Ranije smo ukazali da Halecki tvrdi da kralj nije potvrdio ugovor, već da je despot, nastavljajući pregovore sa sultanovim predstavnicima potpisao separatan mir. Poljski učenjak, zato, upozorava na presudnu ulogu koju je imao despot u svim mirovnim pregovorima, još od mirovnih kontaktiranja, započetih u zimi 1444. g., i ukazuje da se uslovi mira odnose gotovo isključivo na despota²²³. Na kraju prenosi ovaj važni zapis iz jednog savremenog srpskog anala²²⁴: »15. avgusta iste (1444.) godine, despot je sklopio mir sa sultanom«, a odmah poslije toga, prije Vladislavljeve pogibije kod Varne i ovaj zapis: »Despot Đurađ je iste godine dobio nazad Smederevo, Kupinovo, Novo Brdo i sve srpske zemlje i posjede i 22. avgusta ušao u Smederevo«. Halecki ove zapise, kao što je svojevrremeno istakao Mijatović, prihvata kao očigledan dokaz da je bio sklopljen jedan zaseban mir između sultana i despota²²⁵.

Halecki je u pravu kad kaže da su mirovni pregovori naročito interesovali srpskog despota, kao i to da je djelatnost koju je on razvio bila glavna za zaključivanje mira. Kao što se vidi, Gazavat i svi turski izvori potvrđuju ovu situaciju, štaviše, bilježe da je despot separatno vodio mirovne pregovore sa Osmanlijama da bi osigurao sporazum između dva tabora²²⁶. Sasvim je prirodno i to da su mirovni pregovori još na početku otvoreni na bazi uspostavljanja Srbije: jer su srpske zemlje stvarni uzrok i povod rata između mađarskog kraljevstva i osmanlijske države i predmet spora poslije smrti Stevana Lazarevića 1427. godine²²⁷. Sasvim je prirodno takođe da je Branković bio najviše zainteresovan da se oživi ovaj beyluk koji je pokorio Murat II, kao i njegovo nastojanje da se što prije ostvari mir. Međutim, nastao je spor između Mađara i Osmanlija. Ne može se gubiti iz vida, prema Gazavatu, kategorička izjava osmanlijskog predstavnika, da on ni na koji način neće ostvariti uslove mira sve dok pored despota ne polože zakletvu kralj i Janko, tj. dok sva trojica ne potvrde ugovor. Da li je osmanlijski poslanik, koji, kao što je na izričit način navedeno u pismu Murata II, dolazi da primi kraljevu zakletvu i koji može sklopiti jednostrani mir sa despotom — mogao prihvatiti evakuaciju i predaju tvrđava ne postigavši prethodno osnovni cilj? Kao što smo gore nastojali da objasnimo, sultan Murat je od svih ovih ustupaka očekivao sprečavanje rata i uspostavljanje istinskog mira, zato je uporno insistirao da kralj i Janko polože zakletvu. Činjenica da u kratkoj srpskoj hronici, koja događaje bilježi pojedinačno i bez obrazloženja, nije pored despota pomenut mađarski kralj, nije dovoljan dokaz da kralj nije potvrdio ugovor. Osnovni problem za Turke je kraljeva ratifikacija ovog ugovora. Za srpskog hroničara, međutim, vrijedno je da zabilježi da je despot sklopio mir i ponovo dobio svoju oblast. Uistinu, kao što Gazavat pokazuje, despot je zasebno položio zakletvu i sklopio separatan ugovor.

Prema srpskoj hronici, ugovor je bio potpisan 15. avgusta, i Osmanlije su za jednu sedmicu ispraznili srpske tvrđave i predavši ih despotu, ispunili svoje obaveze. Ovo se dijelom slaže sa Dlugosovim izlaganjem: prema njegovim navodima je bio ostavljen period od osam dana za predaju tvrđava²²⁸. U Gazavatu je zabilježeno da je Balta-oğlu, nakon što

²²³ Str. 34, 46, 57.

²²⁴ Str. 54-55.

²²⁵ Str. 55.

²²⁶ Vidi str. 297—298.

²²⁷ Vidi str. 280—281.

²²⁸ Halecki, str. 37.

su kralj, despot i Hunjadi položili zakletvu, došao iz Segedina u Srbiju zajedno sa despotom, ispraznio i predao mu Smederevo²²⁹. U svakom slučaju vjerovatno je i kraljeva ratifikacija bila 15. avgusta.

Ranije smo namjerno izbjegavali da spomenemo Hunjadijevo ime, jer nije lako doći do definitivnog zaključka o njegovom položaju i ulozi, koju je odigrao u segedinskim pregovorima. Jorga²³⁰ je zapisao da je kralj u Segedinu izbjegavao da potpiše mir sa znanjem Hunjadija. I prema Angyalu²³¹ gaženje segedinskog ugovora treba da je posljedica saveza ostvarenog između Hunjadija i pristalica rata. Halecki²³², takođe, ističe njegovo taktično, povremeno i prividno odobravanje i podupiranje mirovnih pregovora. Za vrijeme segedinske debate, zato što je bio već postigao svoj cilj, nije insistirao da se ugovor potvrdi, štaviše, priključio se pristalicama rata. Međutim, sve ovo počiva na pretpostavkama, Verzija zasnovana na tradiciji tvrdi da je Hunjadi u ovoj mirovnoj stvari, od početka do kraja, ostvario saradnju sa despotom i, koristeći se svojim uticajem kod kralja, izdejstvovao da kralj potvrdi ovaj ugovor. Posljednji put Dabarovski²³³ je htio da utvrdi, oslanjajući se ponovo na neke pretpostavke, da se Hunjadi, kao pristalica mira, uistinu zalagao da ugovor u Segedinu bude potvrđen. Između ostalog, Hunjadi je, poslije objavljivanja proglašenja o ratu, rekao da će, ako ne bude mogao biti prisutan sastanku 1. septembra, moći doći za 4-5 sljedećih dana. Prema Dabrovskom, ovo pokazuje Hunjadijevo neoduševljenje za rat²³⁴. Gazavat bilježi da je i on zakletvom potvrdio ugovor. Ali Duka, ističući Hunjadijevo »ja nisam nikakav vladar, ja sam samo jedan podanik« kaže da je Hunjadi izbjegavao da položi zakletvu²³⁵. Ova verzija koja je doprla do vizantijskog historičara, izgleda da ima temeljit oslonac. Jer, izaslanik je, bez sumnje, zahtijevao da i Hunjadi položi zakletvu. Ono što je sigurno jeste to da je Hunjadi ličnost, koja u ovo vrijeme u tursko-mađarskim odnosima ima najveći uticaj, njegov veliki uticaj na kralja postoji, i, u svakom slučaju, treba da mu se pripíše veliki dio odgovornosti u razvoju događaja. Može biti da je baš on stvarni pokretač ove zakulisane, neiskrene politike prema Osmanlijama.

Ovdje se samo od sebe postavlja jedno pitanje: kako je moguće da je kralj, nakon što je 4. avgusta tako blistavim riječima položio zakletvu da će povesti krstaški rat, mogao položiti i sasvim oprečnu zakletvu u vezi sa mirovnim ugovorom? Kako je mogao, nalazeći se tokom čitavog ljeta pod zakletvom i obećanjima da će povesti krstaški rat, u isto vrijeme da vodi mirovne pregovore sa Turcima? On je, kako kaže Pall, igrao dvoličnu ulogu ne prema saveznicima, već prema Turcima. Kralj je u maju 1444. godine službeno položio zakletvu kardinalu Cesariniju i mletačkom poslaniku i obećao im da će toga ljeta povesti rat. Da bi spriječio mogućnost svakog napada s leđa, potpisao je i primirje sa imperatorom Frederikom III²³⁶. Međutim, nije propustio da svom poslaniku, koji 24. aprila odlazi u Jedrene, da ovlašćenje za sklapanje mira. Nakon izvjesnog vremena, 2. jula, potvrdio je svojim saveznicima da će uskoro,

²²⁹ Up. Jireček-Radonić, sp. djelo, str. 369; Babinger, sp. djelo, str. 242.

²³⁰ GOR, I, 439.

²³¹ Sp. djelo, str. 523.

²³² Str. 34, 51, 64, 65.

²³³ *L'année 1444*, str. 42, 43.

²³⁴ Up. Halecki, str. 51, bilj. 68.

²³⁵ Ducas, 219.

²³⁶ Pall, *Un moment...*, str. 108.

u blizini Nikopolja, preći Dunav i stupiti u ofanzivu protiv Turaka. U pismu koje je iz Budima uputio Florentincima 7. jula, prešavši Dunav, saopštio je svoju odluku: »Baciti Turke na onu stranu mora«²³⁷. Petnaestog jula naredio je koncentraciju svoje vojske u Nagy Varadu, međutim, krajem jula, mjesto da pođe u Varad, on je (prema Dlugoszu na Hunjadijevu sugestiju) prešao iz Budima u Segedin da bi susreo turske izaslanike. Dvadeset četvrtog jula pisaó je bosanskom kralju da će uskoro zaračiti protiv muslimana. Konačno, njegov Proglas čitavom svijetu, od 4. avgusta (beyannama), još jedanput je službeno izrazio njegovu odluku da produži rat²³⁸. Stvarno, vojne pripreme i koncentracija vojske nije bila obavljena potrebnom brzinom. Štaviše, Palatio će, 6 mjeseci poslije Varne, napisati da su mirovni pregovori uzrok ovim zakašnjenjima koji su izazvali hrišćansku katastrofu²³⁹. Ali, prema saopštenjima Gazavata, na osnovu ranije izloženog razvoja događaja, kralj i njegov dvor nikada nisu napustili ideju nastavljanja borbe. Vjerovatno je Vladislav na despotovo, a možda čak i na Hunjadijevo insistiranje, da bi oslabio Srbiju, formalno potvrdio ugovor, koji odgovara ovoj njegovoj dvoiličnoj politici prema Turcima. Gazavat jasno saopštava koliko je kralj u početku bio ravnodušan u pogledu potvrđivanja ugovora. Međutim, kasnije, na despotovo insistiranje, pristao je da položi zakletvu. Pada u oči da je kralj pitao poslanika da li posjeduje ovlaštenje da odmah preda Smederevo da bi ugovor mogao biti ratifikovan. I kada je ratifikovao, kao i prije ratifikacije, kralj ovaj svoj postupak nije smatrao nekom smetnjom budućim osnovnim krstaškim planovima. U cermoniji ratifikacije i zakletve privlače pažnju naročito neki detalji koje nam saopštava tradicaja. Turski predstavnici su (u svakom slučaju po sugestiji Grka Vrane, koji se nalazio u turskoj poslaničkoj deputaciji), istakli zahtjev da kralj na hostiji (svetom jelu) položi zakletvu. Ali, ovakav zahtjev smatran je skrnavljenjem svetosti i sa negodovanjem je bio odbijen²⁴⁰. Lako je shvatiti stepen nesigurnosti turskih izaslanika koji su, bez sumnje, saznali za Proglas od 4. avgusta. Ne treba gubiti iz vida činjenicu da psihologija i politički moral ovoga vremena opravdava, čak prihvata na ovakav način vođenu dvoiličnu i prevrtljivu politiku, osobito prema protivniku koji nije hrišćanske vjere²⁴¹. Evakuacija i predaja Srbije njenom starom gospodarar predstavlja veliki uspjeh koliko za despota isto toliko i za Mađarsku. Da li se od njih mogla očekivati moralna suzdržljivost da održe zakletvu i ne iskoriste priliku koja im se pruža? Murat II koji je ranije okupirao Srbiju, opsjedao je 1440 godine Beograd i odatle ugrožavao Mađarsku. Međutim, sada, ova vaskrsnuta tampon država u dolini Morave, čak i poslije poraza kod Varne, ostaće za Mađarsku kao zemlja čije postojanje treba čuvati, kao zemlja velike

²³⁷ Jorga, *Notes et extraits*, II, (Paris 1899), str. Angyal, spom. djelo, 520.

²³⁸ O ovom Vladislavljevom postupku vidi naročito Pall, *Autour de la Croisade de Varna...*, Bull. de la section his. de l'Academie Roumaine, sv. 22, 2 (1941) str. 156-157.

²³⁹ Vidi Halecki, 58; Pall (str. 113)

radi ovog okrivljuje kraljevu politiku.

²⁴⁰ Zinkeisen, I, 627, prema Callimachus.

²⁴¹ Vidi Babinger, 241, Pall je uvjeren da su ovi mirovni pregovori, koje je obavio kralj bez znanja svojih saveznika bili štetni za kršćane (vidi *Un moment...*, str. 109, 111, 113; *Autour de la Croisade*, str. 157).

vrijednosti. Balint Homan — mađarski historičar — pišaće da se na taj način mađarska odbrambena linija pomjerila južno od Dunava²⁴².

Gazavat daje zanimljive detalje o tome kako je pogažena zakletva (vidi Dodatak I). Prema Gazavatu vizantijski car sugeriše kralju da pogazi zakletvu: car je prvo zahtijevao od kralja i drugih hrišćanskih vladara da odmah zaratuje obavještavajući ih da je Karaman-oğlu prešao u napad. Vidjevši kasnije da je mir zaključen, (bez sumnje, aluzija na jedrenski ugovor od 12. juna) šalje kralju drugo pismo i javlja mu da su Turci iscrpeni i da neće biti u stanju da ratuju; navodi da je sultan pred ratnim sukobom sa Karaman-oğluom i ako ofanziva s te strane uskoro otpočne, Turci se neće moći oduprijeti; dalje piše da će on, presijevajući Moreuze, onemogućiti prelaz osmanlijske vojske u Rumeliju; ova se situacija sigurno može iskoristiti i zaključuje da će u slučaju da se ne složi s njim biti optužen kod pape kako bi ga ovaj anatemisao.

Osmanlije su u Vizantiji, naročito među protivnicima unije sa Rimom imali mnogo svojih simpatizera. Bez sumnje, oni su imali mogućnosti da saznaju careve namjere, i, štaviše, da dobiju kopije njegovih pisama. Pismo koje donosi Gazavat slaže se u osnovnim podacima sa gore pomenutim carevim pismom od 30. jula. Kao u Gazavatu, i u ovom se pismu, čiju kopiju na latinskom jeziku donosi Dlugosz u svojoj historiji²⁴³, saopštava da je sultan prešao u Anadoliju s namjerom da ratuje sa Karaman-oğluom. U njemu se kaže da je upravo prilika za ofanzivu na Turke i insistira da se krstaški pohod odmah poduzme. U zapadnim zemljama, na osnovu tradicije, tvrdilo se da je Cesarini prijetio anatemom²⁴⁴. Čak, ako to i nije tačno, može se poslije kraljevog obećanja i zakletve pretpostaviti da je kralj bio pod uticajem jedne ovakve prijetnje. Treba napomenuti da je Vizantija preko papstva nastojala da pokrene krstašku vojsku. Upravo to može da bude povod pretnji anatemom u pismu koje se u Gazavatu pripisuje vizantijskom caru. Prema Gazavatu, kralj je po primitku ovog pisma, ponovo konferisao sa svojim banova i hercezima i odlučio da pogaze zakletvu. Vrijedno je zabilježiti da je i prema Dlugozsu pismo vizantijskog cara uzeto kao odlučujuć faktor u gaženju zakletve²⁴⁵. Iako izgleda nemoguće da je ovo pismo došlo mađarskom kralju prije njegovog Proglasa od 4. avgusta, kao što to ukazuju Angyal²⁴⁶ i Halecki²⁴⁷ na osnovu datuma 30. juli, po našem mišljenju Gazavat s pravom spominje najprije djelatnost Vizantije, koja igra glavnu ulogu u formiranju saveza protiv Osmanlija. Prema Gazavatu, kralj je na savjetovanju upitao da li je »moguće pogaziti ugovor sada kada smo se sa ovim Turcima pomirili, sklopili ugovor i položili zakletvu«. Kasnije su, »rezimirajući sve« donijeli odluku da zaratuju. Prema zapadnim izvorima zasnovanim na tradiciji, kardinal Cesarini

²⁴² Pall, *Un moment...*, 111.

²⁴³ Vidi Halecki, 29-34.

²⁴⁴ Prema Pallu (str. 114) kralj je, pod Cesarinijevim pritiskom, a možda i pod prijetnjom anateme, pogažio mirovni ugovor.

²⁴⁵ Zinkeisen, I, 672. Ovo je službeni osmanlijski stav. Mehmed II, u pismu koje je poslije Varne poslao

Karaman-oğluu (Fenidun, str. 233) kao važno navodi sljedeće:

«طوائف كفار بتسویل واغواء كفره ان
ديار الذن في قلوبهم مرض بشورت اتقام
و يبراق واستداد تام اهتمام نموده»

²⁴⁶ str. 521.

²⁴⁷ Str. 29.

je na konferenciji, ne dobivši papinu saglasnost, označio nevažećim kraljev zakletvom potvrđeni ugovor. Istakao je da ne može biti valjan nikakav sporazum sklopljen sa muslimanima i objavio da on neće smatrati kralja obaveznim za ovu zakletvu²⁴⁸. Kao što je zabilježeno u Gazavatu ovdje se takođe jasno vidi da je glavna tema diskusije bilo pitanje kako je moguće da kralj pogazi svoju zakletvu, a Cesarinijeve izjave predstavljaju odgovor na ovo pitanje. Prema Gazavatu, Hunjadi je na ovoj konferenciji zastupao ideju produživanja rata. Ranije smo ukazali na teškoću u vezi sa davanjem definitivne ocjene o njegovom stvarnom držanju²⁴⁹. Hunjadi se, prema Dlugoszu, priključio pristalicama rata uz obećanje da će mu, poslije pohoda, biti dato bugarsko kraljevstvo²⁵⁰.

Poznato nam je da je kralj poslao pismo poljskoj vladi koja je zahtijevala da se uspostavi mir i da se vrati u zemlju. U pismu on se trudi da objasni zašto je pogazio svoju zakletvu²⁵¹. On tvrdi da Turci nisu ispunili uslove ugovora. Iako su i napustili veliki broj utvrđenja, neka još uvijek nisu predali, nisu oslobodili despotove sinove, naprotiv, okupirali su njegove zemlje. I prema Dlugoszu, Osmanlije nisu napustili neka utvrđenja za vrijeme od osam dana kako su se ugovorom bili obavezali, već su 12 dana prekorali ovaj rok²⁵². Poznato nam je da je despot ušao u Smederevo — svoju staru prijestonicu — 22. avgusta, nedjelju dana poslije sklapanja ugovora²⁵³. Golubac bi mogao biti jedan od utvrđenih gradova koji nije bio predat na vrijeme. Poznato je da su Osmanlije jedva pristali da predaju ovu tvrđavu²⁵⁴. Može se pretpostaviti da je turski poslanik pokazivao izvjesno vrijeme kolebanje u predaji Golupca²⁵⁵. To je kralju pružilo mogućnost da onima, koji ga pitaju zašto je pogazio ugovor, iznese bilo kakav razlog. Svi izvori, ubrajajući i Dlugosza, potvrđuju da su Osmanlije na kraju u potpunosti i iskreno ispunili paragrafe ugovora²⁵⁶. Kralj, koji je u proglasu od 4. avgusta obećao da će preći Dunav 1. septembra, potpuno uvjeren u pobjedu²⁵⁷, ispunio je svoje obećanje 18—22. septembra. Postoje ubjedljivi razlozi za tvrdnju da je Hunjadi sa svoje strane namjerno toliko odugovlačio pohod²⁵⁸.

Zajedničko nastojanje hrišćanskog svijeta da u jednom trenutku, koji je smatrao najpogodnijim ostvari oslobođenje jugoistočne Evrope i Carigrada od Turaka, pretvorilo se u potpuni poraz pred Varnom (10. novembra 1444. g.). Za razliku od onih koji ovaj ratni obračun prika-

²⁴⁸ Vidi Zinkeisen, 672—674. Cesarini, prema savremenom hroničaru Warwinu »tenoit la paix nulle et de nulle valeur« i »leur donna absolucion de leurs sermens et promesses« (Pall, *Autour de la Croisade*, str. 152).

²⁴⁹ Vidi gore, str. 302.

²⁵⁰ Hüs. Pol. IV, 708, Halecki, 51.

²⁵¹ Vidi Halecki, 25, 53.

²⁵² Vidi Zinkeisen, 674, Halecki, 37.

²⁵³ U osmanlijskim hakanijskim defterima postoje službene zabilješke o postavljanju na druga mjesta muhafiza povučenih iz Smedereva. Na primjer, na jednom timaru u Ar-

girikasru (Arvanid-ili timar icmal defteri, objavljen od strane T. T. K., timar br. 9) stoji ova bilješka: Hamza »hissesi şimdiki halde *Semendere-den* çikan Hunkâr kulu Yusuf' a verildi, fi evahiri zilka'de sene 848 der Edirne«.

²⁵⁴ Vidi gore, str. 282.

²⁵⁵ Up. Halecki, str. 53.

²⁵⁶ Vidi Halecki, str. 56.

²⁵⁷ Komandantu predvedeni zarobljenici kod Varne izjavili su da oni »nikako nisu sumnjali u poraz muslimanske vojske« (Ibn Hacer, *Anbâ al-gumr*, Şevkiye Inalcik, DTCF, sv. IV, No. 5 str. 523, 529).

zuju samo jednim prolaznim događajem, mora se dati pravo onima koji ga smatraju kao prekretnicu u istoriji istočne Evrope. Prema Pallu²⁵⁹, Varna je bila kraj Bizanta. Tamo je tada riješena sudbina Carigrada. Ovaj rat je takođe »osigurao tursko gospodarstvo koje će na Balkanu trajati pet stojeća«. Prema Haleckom, »ovaj posljednji rat srednjeg vijeka« istovremeno je prvi međunarodni savez koji je sklopljen u novom vijeku protiv Osmanlija. »Ovaj neuspjeh je sadržavao definitivnu odluku za devet godina kasniji pad Carigrada i učvršćivanje turske uprave na cijelom Balkanskom poluostrvu«²⁶⁰. Kao što je njegovo postojanje u svojoj biti bilo ključni kamen za pomorske države Italije, koje su stvorile pomorsku imperiju zasnovanu na trgovini u Crnom i istočnom Sredozemnom moru, Istanbul je i za osmanlijsku državu bio jedini put ujedinjenja Anadolije i Rumelije u veliku kopnenu imperiju. Ova nazovi imperija²⁶¹, koja je spala na jedan grad od 40 do 50 hiljada stanovnika²⁶² koji su se bespomoćni sklonili u sjeni njegovih zidina, sada je bila u beznadežnoj situaciji. Vizantija je osjećala da mora izvršiti izbor: morala je za kratko vrijeme da postane ili prava prijestonica muslimanske kopnene imperije ili centar pomorske imperije latinskog katoličkog svijeta. Ovu borbu ovako odražavaju riječi jednog savremenog historičara: »Umjesto rimokatoličke kape, bolje je po Istanbulu gledati turski saruk« — što nam prenosi Duka iz usta rimokatoličkih protivnika²⁶³. Iako je izgledalo da velika masa u Vizantiji zazire od rimokatoličkog gospodstva²⁶⁴, car i većina visokih dvorskih dostojanstvenika ipak nisu mogli da nađu drugi izlaz nego da se priklone Zapadu. Kao što je nekada Solun bio prepušten Mletačkoj Republici, tako sada pad Vizantije u ruke zapadnih država nije bio daleko od ostvarenja. Istanbul koji bi zaposjeo zapadni svijet mogao bi se smatrati gotovo izgubljenim za Osmanlije. To bi, kao definitivno razdvajanje Rumelije i Anadolije, takođe, moglo da znači i kraj osmanske imperije. Istanbul je bio posljednja etapa koja potvrđuje i utvrđuje istorijski značaj osmanlijskog sto pedeset godišnjeg prodiranja. To je, eto, bio glavni problem za koji su se borile obje strane pod Varnom.

²⁵⁹ Hunjadi je 1443. i 1448. godine, upravo zimi, poduzimao pohod. Posvemu izgleda da je ovo odabirao s ciljem da uhvati tursku vojsku u njenom najslabijem periodu. Vidi bilj. 192.

²⁵⁹ *Un moment décisif...*, 118-119.

²⁶⁰ *The Crusade*, 5.

²⁶¹ Dok su vizantijski carevi, prilikom posjeta koje su pravili Zapadu zbog traženja pomoći, dičekivani

u gradovima renesansne Italije sa počastima i pompom, kao slavnom uspomenom, koja veže hrišćanski svijet sa starim Rimom, dotle su oni za Osmanlije bili isto što i svaki vazal koji plaća harač.

²⁶² Vidi moj rad: *Türkiye'nin iktisadi vaziyeti...*, Beleten, sv. XV, br. 60, str. 646.

²⁶³ Bonsko izdanje, str. 264.

²⁶⁴ Vidi Ducas, 252.